

dəxi müqəddəmki [əvvəlki] faciələrin müsəlman millətinə nə qədər tələfat və zülmələr oldu və hərbi nizam bilmədiklərindən müdafiə etməyə müqtədir olmayıb, irz və namusları əllərindən getdi.

Pəs, əlbəttə, tamam millət bu barədə bilittifaq [birgə] qeyrət və namus ilə çalışmalıdırlar, ta ki, əxzi-əsgər işinə heç bir tərəfdən xəyanət yol tapmasın.

Fəlihəza [ona görə], cənabınıza əkidən müqərrər olur ki [möhkəm tapşırırlar ki], ruhani mollalara vəz və nəsihət və tövsiyə edəsiniz ki, əsgərlik əmrini nizam və qayda üzrə cari olmaq üçün bəzli-hümmət [hümmət sərf etsinlər] və artıq diqqət etsinlər və əlbəttə düşünsünlər ki, bu halda hökuməti-islamiyyənin əsgərə artıq ehtiyacı vardır və bu yolda səy və hümmət etmək vəzaifi-diniyyənin ən mühüm əmrələrindəndir və mollalara əlavə məlum edəsiniz ki, hər-ayinə [mütləq] ehyanən [bəzən] əsgərlik əmrində dəftərə müxalif olaraq şəhadətnamələr verələr və yənkə dəftərə əl vurub təğyir və təbdil edələr [dəyişdirələr], məşər günündə böyük cavabdəhəndə və hökumət indində [nəzində] müqəssir hesab olub, xidmətlərindən məzəl olmaqdan [qovulmaqdan] əlavə, cəzalara giriftar olacaqlar.

*Şeyxülislam
Axund Ağə Ağəalizadə*

TELEQRAF XƏBƏRLƏRİ

Romaniya-Macar müharibəsi

Peştədən xəbər verirlər ki, Romaniya ordusunun hücumu dayandırılmışdır. Bir çox yerlərdə Qırmızı ordu əks-hücumu

keçməyə müvəffəq olub neçə gün əqdəm [qabaq] tərki edilmiş şəhərləri işğal etmişdir.

Macarıstanda əsgərlik

Peştədən xəbər verirlər ki, Romaniya ordusunun hücumu könüllü sifətilə əsgər cəm edilməsinə bais olmuşdur. Peştədə və ətrafında fəhlələr qırmızı bayraq altına cəm olmaqdadırlar. Paytaxtda fəhlə alayları təşkil edilməkdədir. Bu alaylardan səkkizi Şura Hökuməti qarşısında rəsmi-keçid yapacaqdır.

Mitinqdə Orlandonun nitqi

Parisdən teleqrafla xəbər verirlər ki, Kvirinal meydançasında nümayiş olan zaman İtaliya nümayəndəsi Orlando camaatına xitabən söylədiyi nitqində demişdir ki, İtaliya aclığa davam etmişsə [dözmüşsə də] də, heç vaxt namuzsuzluğa davam etməz [dözməz]. Orlandonun nitqi sürəkli alqışlarla qarşılanmışdır. Camaat İtaliya ordusu baş komandanını alqışlayıb izhar etmişdir ki, lazım olduğu təqdirdə ordu və donanma öz vəzifəsini ifa etməyə hazırdır. İtaliyanın hər yerində nümayişlər olmaqdadır.

Fransa və bolşeviklər

Parisdən İstanbula teleqraf edirlər ki, yekşənbə [bazar] gecəsi Fransa Məclisi-Məbusanı 8 milyard 500 milyon frank təzə istiqraz məsələsini müzakirə etməyə başlamışdır. Renodel bu məbləğin 10 milyona qədər azalmasını təklif etmişdir. O zaman hökumət etibar məsələsini qaldırmışdır. Nəticədə [də] sosialistlərin təklifi 131 səs əleyhinə 362 səslə rədd edilmişdir. İclasın axırında Xariciyyə Nəzarəti

katibi Abrami hökumət namından böylə bəyanat vermişdir:

“Fransa hökuməti bolşeviklərlə mübarizə edən millətlərə həqiqi müavinət [köməklik] göstərməyi qərara almışdır. Fransa hökuməti əsliyə [silah], pul, libas, mühimmatı-hərbiyyə [hərbi ləvazimat] və hər cür şeylərlə müavinət edəcəkdir. Bu işdə Fransa hökuməti hamı Müttəfiq dövlətlərlə müttəhid [birgə] hərəkət edir.”

Katibin bu bəyanatından sonra Pişon dəxi müxtəsər surətdə bəyanat vermişdir. Axırda hərbi istiqraz 97 səs əleyhinə 411 səslə qəbul edilmişdir.

- İstanbuldan xəbər verirlər ki, bura məhafili-siyasiyyəsində [siyasi dairələrində] belə hesab edirlər ki, Fransa Vəkillər Palatasının hərbi istiqrazı əksəriyyətlə qəbul edilməsi Fransa siyasətinin tərəddüdatı haqqında olan güft-gulara [söz-söhbətlərə] və Fransanın bolşeviklər əleyhinə olan hərəkətdə iştirak etməmək arzusunda olması xüsusunda olan danışıqlara nəhayət verir. Fransanın bolşeviklər əleyhinə mübarizə üçün para, əsliyə və mühimmatla müavinət edəcəyi xəbəri İstanbulda böyük təsir bağışlamışdır. Bununla əlaqədar olaraq Klemansonun hökumət başına qayıdacağını bu yaxın günlərin işi hesab edirlər. Verilən xəbərlərə görə, Pişon və Klemanso Palatada bəyanat verməkdən qabaq Venizelos ilə uzun müzakirətdə bulunmuşlar. Venizelos isə dərhal Atinaya teleqraf göndərərək, tezliklə Cənubi Rusiyaya qoşun göndərilməsini əmr etmişdir.

Yunan komandanlığının təklifi

Yunan generalı demişdir ki, Rusiyaya

əsgər gətirildikdən sonra Yunanıstan təklif edəcəkdir ki, bolşevik dəstələrini tək başına Ukraynaya qovmaq ona vagüzər edilsin [tapşırılsın].

- Vilnanın [Vilnüsün] polyak qoşunları tərəfindən işğal edildiyi barəsində polyakların verdikləri xəbərlər uydurmadır. Vilna əhalisi aclıqdan zinhara gələrək bolşeviklərin əleyhinə çıxaraq, onları oradan qovmuşlardır. Moskvadan gələn polyak bolşevik alayı üsyançılara qoşulmuşlar. Bəzi xəbərlərə görə, polyak qoşunları küçə müharibəsində iştirak etmişlərdir.

Samara – Kazansk altında qırmızı qoşunlar tərəfində könüllü alayı məğlub edilmişdir. Onların köməyinə göndərilmiş olan 8-ci Orenburq və 47-ci atıcı alayı bolşeviklərlə mübarizədən imtina etmişlərdir. Bu alay nəfəratı tamamilə atılmaqla edam edilmişlərdir.

- Nyu-York ətrafında olan silah zavodunun fəvqəladə bir surətdə genişləməsini və o zavodun Almaniyadakı böyük “Krupp” zavoduna döndərilməsinə hərbi departman qərar vermişdir.

Bolşeviklərin məlumatı

Cənubi cəbhə - Baxmut dairəsi - Düşmənlər Xatsepetovka mövqifini [stansiyanı] işğal etmişlərsə də, lakin bizim qitəatın [hərbi hissələrin] əks-həmləsi ilə oradan çıxarılmışlar. Şərq tərəfdə isə düşmənin qüvvəsi artıq olduğundan biz Çernuxino mövqifini tərki etmişdik.

Luqansk dairəsi [si] - Bizim qitələr həmləyə keçərək Pervozvanovka mövqifini işğal etmişlərdir.

Kamensk[o]y] dairə[si] - Maniç nəhrinin cənub cərəyanının cənub cəhətində bizim həmləməz vüsətlərin.

Tixoretsk dairəsində - Düşmənlərin Torqovaya qarşı ediləcək həmlələri onlar üçün böyük tələfatla dəf edilmişdir.

Şərq cəbhəsində - Orenburq dairəsi - Orenburqun beş verstliyində düşmənlər Menovoy dvoru işğal etmişlərsə də, əks-həmləməzlə geri püskürtülmüşlər.

Buzuluk və Buquruslanski dairə[si] - Bizim yürüşümüz getdikcə vüsətlərin.

Sergeyevsk[o]y] dairəsi – Sergeyevsk[o]y]nin 18 verstliyində düşmənlər Karavayevonu işğal etdilər.

Buqulmin[ski] dairəsi - Dəmiryolun cənubunda bizim hissələr 15 verst geriyyə çəkilməmişlərdir.

Fəhlələrin işdən imtinası

Rusiya Şura Hökuməti ilə mübarizə etməkdən ötrü gəmiləri sazlayıb bəhriyyə [donanma] könüllüləri ixtiyarına vermək üçün hökumət tərəfindən verilən əmrə qarşı gəmi fəhlələri qan tökmək və ruslarla müharibə etmək istəməyib, gəmiləri sazlamaqdan imtina etmişlərdir. Hökumət fəhlələrə güzəştə bulunmuşdur.

SÜLH ƏTRAFINDA

Sülh Konfransı iclasında İtaliya nümayəndələrinə məxsus olan üç yerin boş olduğu, nümayəndələrin iclasda iştirak etmədiklərini göstərir. Dünən Konfrans işləri təcilən [sürətlə] irəliləyirdi. İtaliya məsələləri əvəzinə digər məsail [məsələ-

lər] qoyulmuşdur. Sülh müahidənaməsi [sazişi] qəti surətdə qurtarmışdır, cümə günü Almaniya sülh nümayəndələrinə təqdim ediləcəkdir. Nemeslərin bir hissəsi dünən varid olmuşlar [gəlib çatmışlar], bir hissəsi də sabah gözlənilir. Paris əhalisi nemeslərin vüruduna bətinadirlər [gəlişinə etinasızdırlar]. Sülh Konfransı hakəza [habelə] Paris əhalisi[nə] hökumətin adi iclaslarından artıq maraqlı deyildir. Almaniya nümayəndələrinin əminiyətdə olmaları üçün fransız saldatlarından qarovullar qoyulmuşdur.

Londondan xəbər verirlər ki, Konfrans müttəhidülərə [yekdilliklə] Cəmiyyəti-Əqvamın [Millətlər Cəmiyyətinin] yeni nizamnaməsini qəbul etmişdir. Bu nizamnaməyə bəzi maddələr əlavə edilmişdir. Böylə ki, Cəmiyyəti-Əqvama daxil olanların iki ildən sonra oradan çıxıb ləcəkləri qeyd edilmişdir. Cəmiyyəti-Əqvamın qərarı Cenevrədə olacaqdır. Fəqət buradan başqa yerə də köçürülə biləcəkdir. Hər ittifaqa [ehtimala] qarşı Cəmiyyəti-Əqvam üzvlərinin həpsi üçün həkəm (arbitraj) məcburi olacaqdır.

Yaponiya məsələsi

Yaponiya nümayəndələri nim-rəsmi [yarı-rəsmi] surətdə ciddi mübahisəyə girişmişlər. Üçlər Şurasının səhəri cələsində [iclasında] eyni surətlə onlara cavab verilmişdir. Yaponiya nümayəndələri iclasın axırına qədər orada qalmışlarsa da, lakin aralıqda razılıq əmələ gəlməmişdir. Bu məsələ gündüzkü iclasda yenidən müzakirə ediləcəkdir.

Üçlər Şurası Makino ilə danışıqdan sonra Belçika tələbatı müzakirəsinə girişmişdir. Deyirlər ki, Belçika, tələbatı

qəbul edilmədiyindən dolayı narazılığını izhar etmişdir. Sabah Dördlər Şurası Avropa məsələsinə keçəcəkdir.

Ermənistan sülh nümayəndələrinin pul iddiaları

İstanbulda müntəşir [nəşr olunan] “Jamanak” qəzetəsi xəbər verir ki, ermənilər Parisdə Sülh Konfransına Avropa müharibəsi zamanı ermənilərə yetişən maddi xəsarət üçün 19 milyard frank iddia edirlər. Bu barədə tələbnamələrini Konfransa təqdim etmişlərdir.

1) Kənd fəllahət [əkinçilik] işlərinin pərişan edilməsindən dolayı 4 milyard 739 milyon frank.

2) Şəhərlərdə ev müxəlləfatının [əşyalarının] dağılmasına görə 3 milyard 60 milyon frank.

3) Davada məqtul olan [müharibədə öldürülən] şəxslərin ailələri üçün 7 milyon frank.

4) Xəstə və yaralı erməni saldatları üçün 250 milyon.

5) 4 il müharibə zamanı 160 min erməni ailəsinə toxunan xəsarət üçün, hər ailəyə 4 min frank olmaq üzrə 540 milyon frank.

6) 350 min nəfər erməniyə edilən təcavüz və xəsarətdən ötrü, hər birinə 1000 frank olmaq üzrə 350 milyon frank.

7) Qafqaziya fərarilərini [qaçqınlarını] saxlamaq üçün 300 milyon frank.

8) Milli və kəlisə [kilisə] xəsarətləri 75 milyon frank

9) Cəbrən [zorla] zəbt edilən şeylərdən ötrü 200 milyon.

Yekunu 14 milyard frank edir ki, Ermənistan Cümhuriyyətinin zərəri ilə hamısı 19 milyard frank edir.

YENİ BİR MÜXTİRƏ

Milliyyət prinsipi və türklərin haqqı – İstanbul məsələsi – Hərb borclarımız nasıl itfa edilməli [bağlanmalı]?

İsveçrədə, Cenevrə şəhərində iniqad edən [baş tutan] Türk Hürriyyətərvəran Konqresi tərəfindən Sülh Konfransı nəzdində türklərin hüququnu müdafiyyə məmur edilən Şərif paşanın Sülh Konfransına verdiyi müxtirələrdən [yazılı müraziətlərdən, qeydlərdən] birini dün nəşr etmişdik. Bu gün də müşərünileyhin [adı çəkilən şəxsin], məmləkətimizin müqəddəratına dair Konfransa vermiş olduğu müdəlləl [dəlili-sübutlu] və əhəmiyyətli ikinci müxtirəsinə də nəşr edirik. Bu müxtirə də, dün nəşr etdiyimiz müxtirə kimi Sülh Konfransına iştirak edən bütün dövletlər mürexkəslərindən [nümayəndələrindən] başqa, fransız əyan və məbusanına da tövdi [təqdim] edilmişdir:

Əvvəlü-axir əfkəri-əsrıyyəyə [zamanənin rəyinə] tərəfdar olan Osmanlı Hürriyyətərvəran Fırqəsi bütün istiqbal və səadətə-cahanın məsnəd və müttəkası [bütün dünyanın gələcəyinin və səadətənin istinad etdiyi və söykənəcəyi] olacaq olan milliyyət prinsipini kəndi proqramına kamali-səmimiyyət və xülus ilə qeyd və əlavə etməkdə heç tərəddüd etmədi.

Məmləkətimizin ərazi-vəsesində əqvami-müxtəlifə sakin olmaqdadır [geniş ərazisində müxtəlif xalqlar yaşamaqdadır] ki, bunların bəzi həvalidəki əksəriyyəti-irqisi [bəzi yerlərdə irqi baxımdan çoxluq təşkil etmələri] heç bir etiraza məhəl [yer] buraxmayacaq qədər aşikardır. Bu etibarla, Sülh Konfransının böylə bir vəziyyətdə bulunan əqvama, tələb etdikləri

hüdudi-təbiyyəni [təbii sərhədləri] bəxş etməsi tamamilə doğrudur.

Buna müqabil, baxırsınız Asiyayi-süğ-rada [xüsuslə Kiçik Asiyada, Anadolu] öylə bəzi həvali vardır ki, burada böyük tarixi istilalar bir taqım milləti-məxlutənin [qarışıq millətlərin], müxtəlif ənasiri-əsliyə və fəthədən ibarət kütəlati-mütəkə-sifənin [müxtəlif yerli ünsürlərlə oranı fəth edən ünsürlərin qarışmasından ibarət sıx kütlələrin] peydasına səbəbiyyət vermişdir ki, bunlar arasında türk milləti; işbu müxtirəyə məruz olub [bu sənədə əlavə edilib], səhhəti-mündəricatı məhəllinə göndəriləcək müxtəlif bir komisiyanın tədqiqat və təhqiqatı ilə əlbəttə sabit olacaq [mündəricatının doğruluğu yerlərə göndəriləcək qarışıq tərkibli komisiyanın tədqiqat və araşdırmaları ilə şübhəsiz təsdiqlənəcək] olan ehsaiyyət [statistika] cədvəllərindən anlaşılacağı vəchlə, aşkar surətdə əksəriyyətdə bulunur. Məruzə [qeyd edilən] cədvəllərə nəzərən, qeyri-türk ənasirinin [ünsürlərinin] ədədi-nüfus məcmusu [əhalisinin sayının cəmi] türk əksəriyyətinin ancaq bir sül[sü] [üçdə biri] nisbətindədir.

Eyni istatistiklərin səhhəti [doğruluğu] Fransa Xariciyyə nazirinin 3 təşirini-sani [noyabr] 1896 tarixində Məclisi-Məbusanda irad etdiyi [söylədiyi] atidə[ki] [aşağıdakı] sözlərlə məəziyədə tədqiq və təyid olunmuşdur [artıqlaması ilə təsdiq edilmişdir]:*

“Əllərimizdə bulunan istatistik cədvəllərinə nəzərən əlyövm [hal-hazırda] yalnız mövzui-bəhs və münəqişə olan

* Fransa Cümhuriyyəti cərideyi-rəsmiyyəsi [rəsmi qəzeti] 4 təşirini-sani [noyabr] 1896 tarixli nüsxə, səhifə 1357-1358.

türk vilayətlərdəki erməni əhalisi səkə-neyi-ümumiyyənin [ümumi əhlinin] hər halda yüzdə on üçündən fəzləsini təşkil etməz. Bütün məmaliki-Osmaniyyədə sakin ermənilərin məcmuyi-nüfusu şübhəsiz üç milyona bəliğ deyildir [çatmır].”

Anadolu vilayətində erməni ünsürünün nüfus etibarını ilə təzə-təqsim və tövzisi pək qeyri-müsavidir [olduqca qeyri-bərabər bir şəkildə paylanmış və yayılmışdır]. Bəzi tərəflərdə onlar daha mütəkə-sif [sıx] bir halda və bəzi tərəflərdə isə daha seyrək və dağınıq bir surətdə yaşayırlar. Vəlhasil, bu bədbəxt əhalinin həqiqətən əksəriyyəti təşkil etdikləri və ətrafında az-çox haizi-muxtariyyət [muxtariyyətə nail] bir hökumətin təəssüs edə biləcəyi [qurula biləcəyi] bir mərkəzi vücuda gətirə biləcəkləri tək bir nöqtəni baladakı [yuxarıdakı] vilayətdə görüb bulmaq mümkün deyildir.

Bu şərait təhtində [altında] bizə mübaliğəli görünən müddəiyatdan [iddialardan] qeyri mətalibəti [mətləbləri] nəzəri-etibara almamaq surəti ilə əqəliyyətdə [azlıqda] bulunan bir ünsürə bəxşi-istiqlal etmək, milliyət prinsipinin xilafına olaraq əksəriyyətin hüquqi-milliyəsini sadəcə heçə sanmaq demək olar.

Məzkur [deyilən] prinsipin adılana bir surətdə tətbiqi mətlub və mültəzəm [tələb olunan və lazımlı] isə, Sülh Konfransı əlaqədar tərəflərdən biri və ya digəri tərəfindən arz və iradə [təqdim] olunan istatistik cədvəllərinə təməssükdən sərfinə nəzər edərək [statistika cədvəllərinə istinad etməkdən əl çəkərək], əksəriyyət və ya əqəliyyətin [çoxluq və ya azlığın] hanki qöv-mə mənsub olduğu eyicə bilinməyən, binaənileyh [buna görə], münəzəfi [müba-

hisəli] olan həvalidə rəyi-amm [referendum] üsuluna müraciət etməlidir.

Milliyət prinsipi hər tərəfdə tanınmış və hər kəsə qəbul edilmiş olmasına binaən, balada [yuxarıda] tövsiyə etdiyimiz təzə-müamilə [hərəkət təzə] hər kəsin məzhəri-təsvibi [hər kəsin təsdiqinə nail] olacaq və bunun nətəyici [nəticələri] önündə hər kəs baş əyməkdən başqa bir şey yapmayacaqdır.

İstanbul şəhərinə gəlincə, bu, hər şeydən əvvəl bir türk şəhəridir. Onsuz Türkiyənin bəqa və davamı qabili-təsəvvür deyildir. Cameləri ilə, minarələri ilə, abidəti-ümumiyyəsi [bütün abidələri] ilə digər heç bir yerdə təsadüf edilməyən bir mədəniyyəti-məxsusə nümunəsini ibraz edən [göstərən] Dərsəadətdə [İstanbulda] türklər bir əksəriyyəti-qəhirə [qəhir əksəriyyət, böyük çoxluq] təşkil edirlər. Əgər buna və hər şeyə rəğmən bu şəhər beynəlmiləlləşdirilsə, Türkiyənin vücudundan yalnız bir ət parçası deyil, fəqət qəlbi qoparılaçaqdır. Zira, Dərsəadətsiz bir Türkiyə, damarlarında artıq qan qalmamış və mənbeyi-həyatından məhrum buraxılmış bir cəsəd olacaqdır. Fəzlə olaraq, Bəhri-səfid [Aralıq dənizi] qapılarına dayanmaq üzrə bulunan bolşevizm hərəkət və cərəyanına qarşı bir səddi-hail [manea, çəpər] çəkməyə qadir bir qüvvət bilə-bilə imha ediləcəkdir. Nəhayət, vəziyyəti-coğrafiyyəsinə dolaylı iki qiteyi-ərzə [dünyanın iki qitəsinə] şüalar saçan Dərsəadəti beynəlmiləl bir şəhər halına qoymaq, milliyət prinsipinə qələbə çalmaq istedadını göstərən bəzi fəsadkar fikirlər üçün bir mərkəzi-sirayət [yayılmə mərkəzi] vücuda gətirmək deməkdir.

* * *

Ərazi məsələsinin mahiyyəti nə olursa-olsun, Gənc türk Hökumətinin bidəyət-i-hərbədən [müharibənin əvvəlindən] bəri Almaniyada əqd etdiyi [imzaladığı] borclar haqqında Sülh Konfransının nəzəri-diqqətini cəlb etmək istərəm.

Almaniya kəndi mənfəətinə olaraq Türkiyəni hərba sövq və təşviq etdiyi üçün məmləkətimizin məriülzıkr [deyilən] borcları təsviyəyə [təməzləməyə] məcbur edilməsi qətiyyəni caiz [uyğun] deyildir. Binaənileyh [ona görə], Sülh Konfransının müntəntən [təntənəli] bir qərarı ilə Türkiyəni bu borclardan qurtarmaq, bunları Almaniyaya təhmil etmək [yükləmək] bir lazimeyi-nisfət və ədalətdir [insaf və ədalət baxımından zəruridir]. Hökuməti-Osmaniyyə ilə Şərqdə bilaxirə [sonradan] təşəkkül edəcək yeni hökumətlər arasında dünyuni-Osmaniyyənin təqsimi [Osmanlı borclarının bölünməsi] məsələsinə gəlincə, məlulini-əsgəriyyəyə və mütaəqidini-mülkiyyəyə və əsgəriyyəyə [hərb əlillərinə, mülki və hərbi təqaüdçülərə] verilməsi iqtizadən [lazım gələn] təzminat və maaşat [maaşlar] daxil olmaq üzrə, hərbdən əvvəlki dünyuni-Osmaniyyənin [Osmanlı borclarının] bizimlə Türkiyədən ayrılan qitələrin [parçaların, hissələrin] vüsət [genişlik] və qiymətinə görə təqsim edilməsinə [bölünməsinə] kimsənin maneə və mötəriz olmayacağına [etiraz etməyəcəyinə] əminiz.

Türkiyənin Balkan hərbindən sonra qəib etdiyi vilayətlərlə Rumeliyi-şərqiyyə [Şərqi Rumeliyyə] aid hisseyi-deynin [borc hissəsinin] təsviyəsi məsələsi vaxti-axirə təliq edildiyindən [axır vaxta saxlandığınan], Sülh Konfransının bu məsələni şimdiki konqredən daha səlahiyyətədar bir mərcəyə [quruma] tövcih ediləmməyəcək

[yönləndirilməyəcək] olan şikayət və mətalibə-müstəqbaləyə [gələcəkdəki şikayətlərə və tələblərə] meydan verilməmək üzrə baladakı məsail [yuxarıdakı məsələlər] ilə birlikdə kəsib atması acəba münasib və müvafiq olmazmı?

XƏZİNƏ OĞURLUĞU

Rus bürokratiyasının Qafqazda buraxdığı çox bədkirdarlıqlardan [yaramazlıqlardan, pis hərəkətlərdən] biri də xəzinə oğurluğudur ki, buna rus ədəbiyyatında gözəl bir təbirlə “казнокрадство” deyirlər. Qafqazın işğal olunduğu gündən başlayaraq canişinlərin tədbir və ənvai vəsilələri [növbənin vəsilələri] ilə rus ünsürü buraya bir çox məmurluğa dəvət olunur. Lakin rusların halal və namuskar qismi yeni işğal olunmuş uzaq və əcnəbi bir ölkənin məmurluğuna çox da meyil və həvəs göstərmədiyindən, əcnəbilər arasında məmurluğu qəbul etmiş ruslara bir çox imtiyazlar verilir ki, ümdəsi yüz cürə ünvanlar altında xəzinədən məvacibdən əlavə, “iaşələr” əxz etmək idi. Bu iaşələrin öylə uydurma adları vardır ki, türkcəyə tərcümə olunmadığından, timsal üçün bir neçələrini burada rusca qeyd etməliyəm. Məsələn: Третное не въ зачеть жалованья, Подъемный, Суточные, Курьерския, Квартирные, Обмундировочныя...

Bunlardan əlavə, sairləri də çoxdur ki, yazmaqda vəsfə gəlməz. Bunlar hamısı ondan ötrü icad olunmuşdu ki, rus ünsürünü Qafqaz məmurluğuna həvəsləndirsinlər. Söz yoxdur ki, rusların tamahkar qismi bu iaşələrə aldanıb fövc-fövc [dəstə-dəstə] ölkəmizə gələrək, canişin-

lərin qoyduğu qanunlara istinadən kamali-cürətlə Qafqaz xəzinəsini soymağa başladılar. Bir bu qədər uydurma ünvanlı iaşələri almış məmurlar Qafqaz xəzinəsini özlərinin südlü inəyi bilib həddindən artıq sağirdilər. Qafqaz füqərə və zəhmətkeşlərindən cəbrən [güclə] və zorən alınmış vergilər ki, xəzinənin ümdə varidatı idi, həman uydurma ünvanlar altında asanca rus məmurlarının ciblərinə daxil olurdu. Buna kifayət etməyərək, rus məmurları məmləkətin torpaqlarını, meşələrini, sularını, mədənlərini böyük rüşvətlərlə bəzi sərvətdarlara qeyri-rəsmən satırdılar, yaxud icarəyə verirdilər. Torq [hərrac] və müzayidə kimi xəfi [gizli] məsələlərin sirrini də böyük rüşvətlərlə açırdılar. Xülasə, Qafqaz xəzinəsi həm açığına, həm də gizlin vasitələrlə soyulurdu, talan edilirdi. Bunu müşahidə etmiş canişinlər gözlərini yumub özlərini bilməməzliyə vururdular. Əhalinin dərisini soyub yüz cürə vergi almış hökumət bu vergiləri xəzinədən hər təriqlə [yolla] olur-olsun çıxarıb, məmurların ciblərini doldurmağa məhz bundan ötrü razı olurdular ki, rus məmurları istibdadın Qafqazda tərəfdar və köməkçiləri olsunlar. Odur ki, xəzinədən oğurlanmış pulların üstü açılmazdı. Təsadüfən açıldığı halda öylə təftişlər yapılırdı ki, nəticəsində “oğrular doğru” çıxardı.

Qafqaz əhli xəzinəyə xəlifələrin beytülmali nəzəriylə baxdığından, bir bu qədər xəzinə oğurluqlarına qarşı mat və məbhut [heyətdə] qalırdılar. Sonralardan yerli məmurlar da, əvvəlcə gürcü və ermənilər və axırda da müsəlman məmurları xəzinədən çap vurmağa alışdılar. Böylə ki, Aleksandr və Nikolay dövrlərində xəzinə oğurluğu adi məsələlərin ən adisi

olmuşdu. Xəzinədən oğurlamayan məmurlara gülürdülər. “Filankəs abid olubdur” – deyə məsxərəyə qoyurdular.

Bugünkü xəzinə oğruları yenə rus istibdadı əli ilə tərbiyələnməmiş həman şəxslərdir ki, xəzinəyə köhnə nəzərlə baxıb, mövqeyi düşdükcə camaatın beytülmalını rahatca udurlar. Timsal olaraq, Rəşid İsmayılovun hərəkətini göstərə bilərik. Naxçıvan füqərasına paylamaq üçün 900 min rublə verilmiş pulu bu cənab günün günorta çağı oğurlamaq istəyirsə də, məqsədinə nail olammayır. Oğurluğun üstü açılır... Bunu hərəgah bir rus məmuru yapsaydı, söz yoxdur ki, buna tamam azərbaycanlıların bir bəd-xahı, hətta xaini kimi baxılırdı. Lakin İsmayılovun müsəlman, həm də azərbaycanlı olduğundan naşi [olduğuna görə], onun hərəkətinə hökumətin və camaatın nə nəzərlə baxacağını və buna qarşı nə kimi cəzaların dərəcəsini göstərməkdə insan aciz qalır. İsmayılov rus olsaydı, vətənin xaini sanılırdı. Müsəlman olduğu halda – xəyanətdən böyük nə kimi cinayətin mürtəkibi [cinayətə qurşanmış] bulunacaqdır? Həm xəzinə oğrusu, həm də füqəranın, biçizlərin [köməkçilərin], əlillərin, şikəstlərin, gözü yaşlı fəlakətçələrin, bir loğma çörəyə möhtac qalmışların loğmasını qəsb etmək niyyətində bulunmuş İsmayılov hanki cəzaya səzadır [layıqdır] ki, biçarələrin ah və nalələrini təskin qıla bilsin?

Bir vaxt Qarabağın bir məclisində qaçaqçılıqdan (kandravatçılıqdan) [kontrabandaçılıqdan] söhbət açılmışdı. Mollalardan biri buyurdu ki: “Qaçaqçılıq şə’ərən [şəriətə görə] haramdır, zira, xəzinənin mədaxilinə zərər toxuyur. Xəzinə, hanki

hökumətin əlində olur-olsun, bizim etiqadımızca beytülmaldır. Binaənileyh [ona görə], xəzinənin mədaxilinə qövlən və feilən [sözlə və əməllə] zərər yetirmək şəriətə haramdır.” Möhtərəm mollaının bu izahatı əhli-məclisi heyran buraxdı ki, necə olur da rus xəzinəsi şəriət nəzərində beytülmala müqabil tutulur? Həman xəzinə bu gün Azərbaycanın mali-məxsusu [xüsusi malı] olduğundan, keçmişdəki şübhəli fikir və sui-zənnlərə ehtiyac qalmamışdır. Buna dair şəriətin qəti və ətraflı bir fətvasını Məşixət İdarəsi nəşr qılsaydı, hamı üçün aydın olardı ki, xəzinə mənafeyini müdafiə etmək hər bir Azərbaycan müsəlmanının hüquqi-şər’iyyə və milliyyəsidir.

Ondan sonra, Yalama odunçuları kimi, hər şəxs və hər sinif xəzinə varidatının güdükçüləri olaraq istibdadın aramızda qoyduğu bid’ətin [pis adətin] kökünü kəsərlər. Əhalidən əlavə, hökumətin Fövqəladə Təftişat Komissiyonu “Yalama macərəsi” kimi qəzetlərə dərc olunan fəqərələri [hadisələri] başlı-başına qoymayaraq, hər dəfə təftişə məhkum olunan Heyfa ki, bu komissiyonun sədri türkcə bilməyir!

F. A.

DAĞISTAN GÜNÜ

Mayın 3-ündə dəbdəbəli və təntənəli deməyə şayəstə [layiq] olan “Dağıstan günü” cəbə [ianə qutusu] gəzdirənlərdən Fazil Əfəndizadədən o günü nə cürə keçirdiyini sual eylədikdə cavabı bu oldu:

– Cəbə əlimdə olduğu halda gələnkən, tanış-yad deməyib önünə keçir və

cəbəni önünə uzadırdım. Möhtərəm camaatımız alqışlanacaq bir dərəcədə şövq və həvəslə həmiyyətlerini ibraz edirdilər.

Fəqət şayani-təqdir [təqdirəlayiq] bir şey təəccübümə səbəb oldu. Böylə ki, əlimdə cəbə caddə üzərində o tərəf bu tərəfə qoşduğum halda, bir tərəfdən isimimin çağırıldığını “rüzgarın mümaniəti” [küləyin maneçiliyi] ilə yarı-buçuq [yarı-yarımçıq] eşitdim... Eşitdimsə də, önümdə izdiham, cəbəyə para tökülmanın arxası kəsilmədiyi və başım bu tərəfə qarışıq olduğu üçün səs gələn tərəfə baxmadım. Mən baxmadımsa da, səsin bir qaç kərə təkrarlandığını eşitdim. Səs sahibi bir çocuq olduğunu səsin incəliyindən anladım. Əlimdəki cəbəni də buradan ayırmaq istəməyir, oraya da cavab vermək istəyirdim. Nə isə, önümdə olan izdiham azaldı, mən də səs gələn tərəfə getdim. Önümdə bir çox qadınlar gördüm. Kəndi-kəndimə: “Əcəba, məni çağırın kim idi? Nə tərəfə gedəyim?” fikrini edərəkən, birdən qadınlar arasından kiçik bir mütəəllimə [qız şagird]: “Fazil, Fazil, cəbəni buraya gətir, mən də pul verəcəyəm” – deyə-deyə kamali-təcil ilə [tələsə-tələsə] mənə yaxınlaşırdı. Qızın üzünə baxdıqda əhbablarımızdan birinin kəriməsi [tanışlarımızdan birinin qızı] olduğunu tanıdım. Bu qızın bir kəndi tərəfindən para buraxmağı üçün məni bu qadınların arasına gətirməyinə qəlbimdə acıqlandım və iləri getməyib durduğum yerdə sabit olub qızı bəklədim. Fikrim yanlış imiş, qız qadınların arasından soxula-soxula yanıma gələnə qədər önümdəki qadınlardan ixtiyar yollu bir qadın kəndisi ayağa qalxıb cəbəyə üç manat ianə salmaqla o biri qadınlara da yol

açdı. Tam iyirmi dəqiqəyə qədər mən burada qalıb qadınların ianələrini toplayırdım və onların dedikləri sözlərə heyran olurdum. Heç güman etmədiyim bu xanımların sevə-sevə verdikləri ianə ilə cəbə ağzına qədər doldu.

Cəbəni dəyişdirmək üçün oradan ayrılmaq istədikdə, qadınlardan birisi:

– Oğlum! Getmə, getmə, dayan! Mən birini də alacağam.

– Xala! Sən aldın ki! Bax, ianə nümunəsi də köksündədir.

– Oğlum, onu özüm üçün aldım, ikisini də evdə balaca nəvələrim var, onlar üçün alacağam, – deyir.

Bir qeyrisi də:

– Bacılarım, verin, Allah sizə kömək olsun. Nə versəniz əlinizlə, o gələcək sizinlə. Kəndi ianənizi kəndi cibinizdən verin, – deyirdi.

Xanımların bu hümməti bugünkü gördüklərimin içində ən əhəmiyyətliyə, – deyir.

Allah böylə xanımların və xanım qızların əmsalını ziyadə eyləsin. Amin.

Şəfiqə Əfəndizadə

**NƏŞRİYYATIMIZIN
ƏSBABİ-TƏRƏQQİ VƏ TƏDƏNNİSİ
[İNKİŞAF VƏ GERİ QALMA SƏBƏBLƏRİ]***

- 3 -

Atinalıların [afinalıların] “İntibah dövrü” iğtişasının ən şiddətli və əhalinin yekdiğərinə [bir-birinə] xəsim [düşmən] və

* 1-ci, 2-ci sıraları 97 və 105-ci sayılardadır.

rəqib kəsildiyi zamanda başlanmış və məmləkətlərini pəncəyi-istilalarına almış düşmənin sətvəti [həmləsi] qarşısında yalnız qayğurmaqla [təəssüflənməklə] keçinməyə məcbur olmuşlardır. Böyük bir şən və şövkətdən sonra xaki-məzəllətə [zəllilik torpağına] düşüb iztirab və inkisara [ümitsizliyə] düşər olduqlarından, fövqəltəqə [taqətləri çatmayan] bir sıxıntı altında çabalayırlardı.

İnsan dəf'inə müqtədir olamadığı bir fəlakətə düşdükdə, o fəlakətin kəndisi üzərinə olan təsirini yüngülləşdirmək üçün xilqət və əf'ali-insaniyyənin [bəşərin yaradılışının və əməllərinin] mahiyyətini, hadisat və vəqayenin [hadisələrin və olanların] səbəbini və hikmətini fəlsəfi tə'lilat və təhlilat ilə [fəlsəfi cəhətdən təhlil etmək və əsaslandırmaqla] məşğul olub, unutmağa çalışır.

Atinalılar bilxassə öylə bir təsəlliyyə möhtac idilər. Çünki əziz və şanlı ikən, zəlil və həqir olmuşlardı. Keçmişə baxıb əsəfxan olurlardı [təəssüflənirdilər]. Gələcəyi nəzərə alıb, xof və xəşyə [qorxu və dəhşətə] düşürlərdi. Bütün məfəxiri-qədimələri [keçmişdəki iftixar mənbələri] sönmüş, getmiş idi. Müntəzəm yeni bir hökumət təşkil etməmişlərdi. Buna görə, bütün fikirləri insanların, bilxassə kəndlilərin əhval və xüsusatının tədqiq və təhqiqinə sərf edilməkdə idi. Fəqət intibahlarının məhvəri ədəbiyyat və fəlsəfə ətrafında dönürdü. Bu “İntibah dövrü”nün rəisi və müəssisi [təsisçisi] qəbləl-milad [miladdan əvvəl] 468-400[-cü] illərdə yaşayan filosof-şəhir [məşhur filosof] Sokrat idi.

Filosofi-müşarünileyh [adı çəkilən filosof] qayət əzmkar, səbatlı olduğu kimi,

səfsətə və müğalitənin [boş sözlərin və həqiqətə əsaslanmayan mübahisələrin], saxta fəsahtənin [təmtəraqlı sözlərin] dəxi ən şiddətli düşməni idi. Bu lahuti sifəti [ilahi xüsusiyyətləri] sayəsində mənsub olduğu millətin intibahını qüvvələndirdiyi ilə bərabər, hikməti-ədəbiyyənin (fəlsəfeyi-əxlaqiyyənin) [əxlaq fəlsəfəsinin], əməli fəlsəfeyi-ədəbiyyənin (hikməti-əxlaqiyyənin) mucidi [icad edən], ya fəlsəfeyi-qədimənin xəyalatdan həqiqətə mühəvili [çevirəni] olmuşdur. Bunu mütəəqib [onun ardınca], Əflatun, Ərəstu, Teofrastus, Neleus kimi məşhur filosoflar Mora müharibəsində nəş'ət [meydana çıxaraq], xitamında kəsbi-şöhrət etməklə [müharibə bitərkən şöhrət qazanmaqla] Suriyaya səyahət, misirlilərin, babillilərin ülumi-təbiyyətlərini [təbiətə dair elmlərini] tibbiyunaniyyə [yunan tibbinə] əlavə, təbabəti təbiət əsası üzrə vəz [izah], 78 kitab təlif [yazan] və 357-də vəfat edən İbokrat kimi təbibi-şəhir [məşhur həkim], ülumi-riyaziyyədə məharəti-tammə [mükəmməl bir məharət] sahibi olan Oklidus, qəti-məxrut [konik kəsiklər] haqqındakı tədqiqatı ilə məşhur olan Apollonius, həndəsə və hesaba mütəəllim [aid] qəvanini-təbiyyədə [təbiət qanunlarında] bir çox istikşafati-mühümmədə [mühüm kəşflərdə] bulunan Arximedus, ilk dəfə olaraq mülukifərainənin [Misir hökmdarlarının, fironlarının] isimlərini havi [ehtiva edən] cədvəl tərtib və ərzin məsahəsini [Yer kürəsinin sahəsini ölçmək işini] icra edən Eratosten, elmi-heyət [astronomiya] mütəxəssisi Batlamyus, daha sonra Herofilos, Erasistrat və Calinus kimi alimlər yetişdirmişlər ki, maddiyyatca hökumət sürmüşlərsə də, mənəviyyatca İskəndəriyyənin parlaq za-

manın sonuna və islamiyyətin züheruna qədər hakimiyyət ehraz etdikləri [əldə etdikləri] kimi, qələmə aldıkları asar [əsərlər] dəxi islam mədəniyyətində böyük mövqe tutmuş və sırası ilə yazacağıımız vəchlə əksəri ərəbcəyə tərcümə edilmişdir.

Bundan əlavə, əzmineyi-tarixiyyənin ibtidasından [qədim dövrün başlanğıcından] mədəniyyəti-islamiyyənin züheruna qədər təvali edən [bir-birinin ardınca gəlib keçən] dövrlərdə müxtəlif qövmlərin elm, fəlsəfə və ədəbiyyatı alimləri tərəfindən vücuda gətirilən maarifi-bəşəriyyənin süzülə-süzülə qismi-əzəmi [böyük hissəsi] İskəndəriyyədə toplanmış “Museyon” nam darülfünunda [universitetdə] təlim və tədris olunurdu. Bu darülfünün isə xüləfayi-Əməviyyənin [Əməvi xəlifələrinin] səkkizincisi olub, hicrətin 99-cu sənəsində xilafətə keçən Ömər bin Əbdüləziz tərəfindən Antakyaya nəql edilmişdir.

Böylə ehtiyacata hindlilər, süryanilər, misirlilər, iranlılar dəxi giriftar olmuşlar. Ədəbiyyatlarında böyük açıqlıqlar görmüşlərdir. Lakin o açıqlıqları örtməkdən sərf-nəzər etməmişlər [vaz keçməmişlər]. Hər daima təzayüdi-ülum, təkamülü-fünuna [elmlərini artırmağa, fənlərini kamiləşdirməyə] çalışmışlardır. Əski iranlıların ülumi-ədəbiyyatına Sasanilərdən Şapur bin Ərdəşir ilə Adil Nuşirəvanın verdiyi tərəqqiyyət dəxi zikrə layiqdir. Fəqət bu xüsusatda hökuməti-islamiyyənin fəaliyyətindən müfəssəl yazmalı olduğumuza görə, artıq sair millətlərdən yazdığımızıza qənaət edirik.

İslam aləmində nəşriyyət və mətbuat haqqındakı müsaidə və mənəvi ehtiyacat ağırlığının ehsası [hiss edilməsi] və iş

başında əhli olmağın fəziləti daha qərib [qəribə, təəccüblü], daha heyratlıdır.

İslamiyyətin züherunda Hicazda 15-20 nəfərdən ziyadə yazı bilən yox idi. Bunlar dəxi tarixlərdə adbaad zikr olunan kübar səhabələrdən idi. Binaənileyh [ona görə], nə qədər mühüm və yazılmalı olsaydı qələmə alınmazmış. Hətta Qurani-şərifə belə “qürra” [oxuyan, Quran oxuyan] namı verilən zatlar [şəxslər] hafizələrində saxlayırmışlar. Qürraların yeddi yüz nəfəri Yəməmə qəzvəsində [döyüşündə] şəhid olduğundan, xüləfayi-rəşidin heyrat etmiş və zayıtı-vaqəə [üz verən itki] ilə Quranın dəxi nöqsənəpəzir olacağını və bu cəhətdən islamiyyətin ağır bir ehtiyac qarşısında olduğunu nəzəri-ətinaya alıb, kəlamə-şərifin toplanmasına əmr vermişlərdir.

Gərək xüləfayi-rəşidin, gərək sair xüləfayi-islamiyyə milləti-hakimə olmaq saiqəsi [sövqü] ilə yazılarının, dillərinin islahatı yolunda fəvqəladə ciddiyyət və fəaliyyət göstərmişlər. Quranın ayələri düz oxunmaq üçün “hərəkə” və “nöqtələr” vəz etdirdikləri [qoydurduqları] kimi, etiqadati-islamiyyəyə aid bütün əhadis-əxbarı [hədisləri və məlumatları] toplamağa belə külli məsarifat sərf etmişlərdir.

Əbdülməlik bin Mərvan böylə ehtiyacatı rəf etməyə [aradan qaldırmağa], ərəbləri milli ruh, milli duyğu ilə hakim eyləməyə çalışan xüləfayi-Əməviyyənin ən şiddətli və ən irəli gedənlərindən idi. İstiqlali-milliyə və islahatı-mülkiyyəyə [mülki islahatlara] aid şayani-təzkar [yad edilməyə layiq] bir çox təşəbbüsatda bulunmuşdur. O cümlədən biri də məmali-islamiyyədə rumcanı [yunancanı] ərəb-

cəyə təhvil etməsidir [çevirməsidir, dəyişdirməsidir].

Bunun zamanına, yəni hicrətin 65-ci sənəsində bütüm hökuməti-islamiyyə dairələrində mədaxil, məxaric, mühasibə, hasili ümum təhrirat [bütüm yazılı işlər] rumca yazılırdı və boğçalar, məndillər, ev pərdələri, xüləfanın [xəlifələrin], ricalidövlətin [dövlət adamlarının] və ümum əsgəri əlbisələrin üzərində “təraz” [bəzək] namı verilən üsul üzrə altun sırma, yaxud qumaşın rənginə müxalif ipək ilə rumca dualar, isimlər, rəsmlər, ləqəblər nəqş olunurdu. Zira mənsucat [toxunma mallar] tamamilə rumdan, bəzən də İrandan gətirilirdi. O cəhətdən, rum (xristian), İran (atəşpərəst) hökmdarları məzkur [deyilən] mənsucati kəndi rəsmlərini ya hakimiyyətlərinə dəlalət edən bir taqım rəsm və şəkilləri, yaxud Ruhülqüds naminə olan duaları havi olaraq [ehtiva edəcək şəkildə] emal etdirirlərdi.

Bu növ emal olunan əqmiş [qumaşlar, parçalar] ümum islamların evlərində ziynət məqamında qullanılırdı. Biz rus hakimiyyətini andıran, rus asarını və ənənəti-milliyəsini havi təzyinatdan [rus əsərlərini və milli ənənələrini ehtiva edən bəzəklərdən] həzz aldığımız kimi, onlar dəxi ruma aid mənsucatdan zövqəyab olurdu [zövq alırdı]. Hətta hökuməti-islamiyyənin paraları rumda və üzərlərində ruma dair asar və əlamət [nişanlar] olaraq zərb olunurdu.

Bu xüsusatda ilk təşəbbüs edən, islahatına çarələr arayan və ismi ilə müsəmması [adlandırılanı] arasında böyük təzad təşkil edən müqəddəslərimizin təl'ininə [lənətləməsinə] hədəf olmuş Əbdülməlik bin Mərvan olmuşdur. Bilü-

mum pərdələrdə, boğçalarda, məndillərdə və əlbisələrdəki rumcanı ərəbcəyə təhvil etmişdir. Əvət, bu təhvilat isə təqdirəlayiq bir saiqeyi-qeyrat və həmiyyətə dolayı vüqu bulmuşdur. Xəlifeyi-müşarünileyhin ehtisasati-milliyəsi [adı çəkilən xəlifənin milli duyğuları] haqqında müvərrixlər [tarixçilər] böylə bir fəqərə [hadisə] qeyd edir:

“Əbdülməlik bir gün kəndi məclisində oturarkən rumca yazılı bir boğça görmüş, mənasını bilməyə maraq etdiyindən, ərəbcəyə tərcümə edilmişdir. Müşarünileyh kəlmələrin mənasını və nə yerdə qullanıldığını anlayınca islam ölkəsində “təraz”ın o surətlə davamını pək çirkin bulmuşdur.

“Bu hal, yəni boğçalarda böylə yazılar olub da məmali-islamiyyənin hər tərəfində istemal edilməsi [işlənməsi] dini-islamca pək çirkindir” – demişdir.

Dərhal əlbisə və sair istemal olunan mənsucatda rumcanın tərkii, əvəzində “La ilahə iləllahu” [Allahdan başqa məbud yoxdur] ibarəsi yazılacağı və buna müğayir [zidd] hərəkətdə bulunanlara şiddətli cəzalar veriləcəyi haqqında əmrlər sadir etmişdir [əmrlər vermişdir]. Bu məsələ o andan etibarən islamların nəzəridiqqətini daha da ziyadə cəlb edib, ümum islam ölkələrində istemal olunan boğçaların, məndillərin, pərdələrin, xüləfanın, ricali-dövlətlər və əsgəri əlbisələrin üzərindəki rumcaların yerinə əlaməti-müməyyizə [fərqləndirici işarələr] olmaq üzrə ərəbcə “La ilahə iləllahu” ibarəsi ilə xəlifənin namına və ya ləqəbinə və sair xilafəti-islamiyyəyə aid işarətlər vəz olunduğu [qoyulduğu] kimi, məmali-islamiyyənin hər tərəfində də emalatxanalar artırılmışdır.

Əbdülməlikin bu təşəbbüsü arəb in-tibahi-milliyəsinə pək böyük qüvvət ver-mək və arəblərin hakimiyyəti-milliyə-ləri haqqında gözlərini açmaq bərabər, rum imperatorunun da hiddətini mövcib [hiddətinə səbəb] olmuşdur. Zira bu hərəkət rum imperatorunun iqtisadi, dövləti siyasəti xüsusunda ağır bir zərbə tələqqi [hesab] olunurdu. Artıq məmali-iki-islamiyyəyə rumca yazılı rum mənsucati getməyə [cək], islam emalatxanasından çıxmış, üzərlərində arəbi ibarələr nəqş edilmiş boğçalar, mändillər və sair-ləri yapılacaqdır.

Binaənileyh, rum imperatoru təkrarən rum “tərraz”ının istemalını bir yola qoydurmaq məqsədi ilə bir çox hədiyyələr göndərmiş və:

– Misirdə yapılan boğça, mändil və sairənin emalı rumlara aiddir. Şimdiyə qədər o mənsucat üzərində rumca yazılırdı. Səndən əvvəl gələn xüləfa bu işə etiraz etməmişlər. Əgər onlar etiraz etməməklə isabət [doğru] etmişlərsə, siz xəta etmiş olarsınız. Biləks [əksinə], siz etirazla isabət etmiş olsanız, onlar xə-tada bulunmuşlar deməkdir. Bu iki hal-dan birinə müvafiqət etməlisiniz [razi olmalısınız], – məalında [mənasında] bir məktub dəxi yazmışsa da, Əbdülməlik hədiyyələrini rədd edib sualını cavabsız buraxmışdır.*

Rum imperatoru ikinci müraciətini də etinasız görüncə qəzəbə gələrək, arzusu əmələ gəlməzsə, rum sikkəsi üzərində səbbi-nəbini [Peyğəmbəri təhqir edən sözləri] həkk edəcəyini məqami-təhdiddə [təhdid olaraq] Əbdülməlikə bildirmişdir.

* “Mədəniyyəti-islamiyyə tarixi”, B. 1, s. 122.

Bu təhdidatla arəb millətinin və hö-kuməti-islamiyyənin daha şiddətli bir ehtiyac qarşısında olduğunu görən Əb-dülməlik hədə müqabilində boyun sunmaq deyil, dönməz üz, bükülməz qol, sar-sılmaz bir qüvvətlə əzmində sabit olmuş, üzərində “Lə ilahə illəllah” kəlmeyi-tey-yibəsi mühərrər [gözəl, halal sözü yazılı], həqiqi islam sikkələri zərb etdirməklə düşmənin iqtisadi siyasətini alt-üst və amalı hüsulunda müvəffəqiyyət ehraz etmiş [əldə etmiş] və bununla kəndi mil-lətinin qəlbəgahi-ürfanında sönməz bir şöleyi-həmiyyət işıqlandırmışdır.

Əvət, istiqlal və müqəddəratı-milliy-yyəsinin paydar və bərqərar olmasını qə-yeyi-amal ittixaz edən [sayan] millət rü-əsaşi [başçıları] var qüvvəsi ilə çalışıb, mil-lətini kəndinə mənsub mənəvi cihazat [alətlər; hisslər] ilə təchiz və ənənəti-mil-liyyəsi [milli ənənələri] ilə müənvən [tanın-mış, ad almış] etməlidir.

Bu gün tarixi-ələm nəzərdən keçiri-lərsə, mənəvi ictimadət [səylər, çalışmalar], asar və nəşriyyat tamamilə böyük əllərlə başlanılmışdır. İttixaz etdiyimiz [ələ aldığımız] mövzular həmişə ali təbəqə tə-rəfindən təshil [asanlaşdırılmış] və təmin edilmişdir. Fəlsəfə ilə ilk əvvəla iştiğal edən Peyğəmbərimiz fəxri-kainat həzrət-lərinin xalası oğlu Xızır, sonra tibb və kimya əməlləri ilə Xəlid bin Yezid olmuşdur. Mərvan bin Həkəmin zamanında süryani Masərcəveyh tərəfindən arəbcə-yə tərcümə edilən “Künnaş” adlı mötə-bər bir tibbi kitab Ömər bin Əbdüləzizin hümməti ilə intişar edilmişdir [yayılmışdır]. Abbasilərdən 136 hicridən 158-ə qədər xəlifəlik edən Mənsur özü elmi-fiqhdə [islam hüququ elmində] iqtidar və

məharət sahibi olduğu kimi, elmi-heyə-tin [astronomiyanın] dəxi arəb-islam ara-sında yayılmasına fəvqəladə xidmət et-mişdir. Nücum elmini [ulduzların elmini, astronomiyanı] arəbcədə təkmlən nəşr etmək üçün rum, fars, hind məmləkət-lərindən heyət [astronomiya] alimləri cəlb etdiyi kimi, məşhur Novbəxt, İbrahim Fəzari ilə oğlu Məhəmməd, Əli bin İsa əl-Üsturlabi kimi heyətşünasları çoxlu ma-aşla yanında saxlamışdır. Ulduzların seyr və hərəkəti haqqında hindlilərcə “Sid-hinta”, arəblərcə “Sindi-hindi-kəbir” na-mi [adlı] kitab müşarünileyhin [adı çəkilən şəxsin] səyi ilə tərcümə edilən kitablar-dandır ki, Məmunun əhdinə [dövrünə] qədər məzkur [deyilən] elm üçün yeganə bir mərcə [müraciət olunan yer] təşkil ey-ləmişdir.* Bununla bərabər, Mənsur tibb elmini dəxi nəzərindən uzaq tutmamışdır. Rum hökmdarına məktub [yazaraq], təbiyyata [təbiət elmlərinə] dair xeyli ki-tablar tələb və cəlb etmişdir. Nücum el-mini məmləkətinə intişar etmək üçün Novbəxt və sairələri kimi, tibb elmini dəxi yaymaq üçün Curcis bin Bəxtişu kimi bö-yük ailəni maaşa bağlamışdır.

Xüləfəyi-Abbasiyyənin [Abbasi xəlifələ-rinin] üçüncüsü olub, 158-dən 169-a qə-dər məqami-xilafətdə bulunan Mehdi, elmi-kəlama [imanın əsaslarından bəhs edən elmə] fəvqəladə əhəmiyyət vermişdir və o sayədə zamanında zühura gələn şid-dətli məzhəb qailəsini [bəlasını] söndür-müşdür.

Məşhur Harun ər-Rəşidin zamanı isə tərifi-dən azadadır [tərifə ehtiyacı yoxdur]. Müşarünileyh [adı çəkilən şəxs] tərəfin-dən ülum və fünuna ayrıca diqqət və

sərfi-qeyrət edilmişdir. Bağdadı ətibba, üdəba, üləma və şüəra ictimagahına [tə-biblərin, ədiblərin, alimlərin və şairlərin yığıncaq yerinə] döndərmişdi. Fəth edilən şəhərlərdə mövcud olan kitabları tama-milə mühafizə altında paytaxta gətirt-mişdir. Riyaziyyəti-şəhir [məşhur riyaziyyatçı] Oklidusun “Kitabi-Okkidosu”, Batlamyusun “Məcəsti” kitabı bunun zamanında böyük məsarifat [xərclər] ilə arəbcəyə tərcümə edilmişdir.

Ə. Müznib

CƏNUB-QƏRBI ZAQAQAZIYA İSLAMLARININ MÜQƏDDƏRATI

- 3 -

Rusiyanın Qars, Batum, Ərdahana qarşı təqib etdiyi siyasət, bu həvalinin [bu yerlərin] beynəlmiləl vəziyyəti ilə də əlaqədar bulunurdu. Bilxassə, Batum Rusiyanı Şərqi Anadoluya təqrib etdiyi [yaxınlaşdırdığı] və Qara dənizin mühüm bir açarını əldə edib Avropaya doğru Bakı-Batum tərifi [yolu] ilə böyük bir rə-qabətə imkan verdiyi üçün bilxassə İn-giltərənin Şərq məsələlərindəki mənə-feyinə toxunurdu.

19 şubat [fevral] 1878 tarixində Tür-kiyə ilə Rusiya arasında əqd edilən mü-ahidəyə [imzalanan sazişə] görə, türklər 1400 milyon qədər təzminatı-hərbiyyə verəcəklər, yaxud da Batum, Qars, Ər-dahan və Bayəzidi verməklə və ayrıca bir 50 milyon təzminatı-hərbiyyə əlavə ey-

ləməklə iadeyi-sülh [sülhü bərpa] edə biləcəklərdi. Türklər ikincisini qəbul etdikləri zaman İngiltərə buna etiraz etmiş, Türkiyənin hüququnu mühafizə etmişdir.

Ayestefanos müahidəsindən [sazişindən] sonra ayrıca bir Berlin Konqresi dəvət edildiyi zaman Britaniya Xariciyyə naziri Markiz Solsberi, hökuməti namına Batum, Qars, Ərdahan haqqında şiddətli nitqlər söyləyir, “Rusiyanın Batumdan qətiyyətlə əl çəkməsini” hərərətli bir surətlə tələb edirdi. Fəqət təklif qəbul edilməmiş və İngiltərə ilə bir güzəşt siyasəti hüsula gətirilmişdi.

Bununla bərabər, Batumun “porto frank” (sərbəst liman) halına qonulmasını Berlin Konqresi təsdiq etmişdi.

İngiltərə Batum, Qars, Ərdahan haqqında vaxt-vaxt bəzi məxfi siyasətlərlə işlər görmüşdü. 1879-da ingilislərin pul yardımı və başqa vasitələrlə Batum, Qars və Ərdahan islahatları bir qiyama hazırlanmış, asayışı pozmaq istənilmişdi.

Acaralılardan bir növ feodal halında yaşamaları filhəqiqə [doğrudan da] hər hanki bir siyasi qiyam və ixtilal üçün müsaid bulunurdu. Bu səbəblə də Rusiya bu həvalini xüsusi bəzi idarələr altında buraxmağı və bu surətlə də Türkiyəni aciz bir halda bulundurmağı siyasətən müvafiq və məsləhət görmüşdü. Bunun üçün də Batum, Qars, Ərdahan hərbi bərabər şəhər halına qonulur, hərbi idarə altında yaşadılırdı. Canişinin Qars, Batum və Ərdahan haqqında ayrı bir siyasəti də var idi: əhalini hicrət etdirmək! Bu siyasət bir çox yollarla tətbiq olunur, gizli əmrlər verilərək xalq buna məcbur etdirilirdi. Digər tərəfdən, namüstəhiqq

[haqqı olmayan, layiq olmayan] “feodal” bir çox kimsələri də kəndisinə cəlb edir, rütbələr verir, Petroqrad saraylarına göndərir, rəsmi nitqlərində “Acara islamları kimi qəhrəman və nəcib bir millət islam[ın] müəzzəm [əzəmətli] ta-rixində az bulunar!” – deyərək xalqın hissiyyat-diniyyəsini Rusiyaya doğru və Rusiyanın şövkətinə tövcih edərək [çevirərək], bundan istifadə edirdi.

Digər tərəfdən, ayrıca bir maarif siyasəti də var idi. Türkcə kitab oxudulmayı, yalnız dini tədris türkcə olur, fəqət eyni zamanda rusca da rus çinovnikləri ilə qonuşa biləcək bir dərəcədə oxudulurdu.

Gürcülər digər tərəfdən də “gürcülük” propaqandası yapır, gürcücəni nəşr edirdilər [yayırdılar]. Rusların feodal sinfini mühafizə etmələri gürcülər üçün də bir əsas olur, bəylər, ağalar vasitəsilə iş görürlərdi. Gürcülər inqilabçılığı da bir dərəcəyə qədər bəylərə öyrətmişlər və 1905-ci ilində bir də təcrübəyə girişmişlərdi. 1905-ci ilində Arslan bəy Abaşidze vasitəsilə bir ixtilal çıxarmışlar və iki gün bütün Batum oblastını Arslan bəyin diktatorluğuna buraxmışlardı. Bu macəranı bütün Qafqaziya bilir.

Digər tərəfdən, Qars və Ərdahan daha da başqa bir tərzidə tutulur, bilxassə bu həvalidə mollalar vasitəsilə hissiyyat-diniyyə qüvvətləndirilirdi.

Cənub-Qərbi Zaqafqaziya islahatlarının müqəddəratına heç bir tərəf müsbət bir surətdə təsir etməmişdi. Yalnız Rusiya idarəsi keyfinə görə bir siyasət yolunu çizmiş idi...

Ə[hməd] Həmdi [Qaraağzadə]

BAKI XƏBƏRLƏRİ

Bələdiyyə İdarəsində

- Səhhəti-Ümumiyyə Nəzarəti Bələdiyyə İdarəsinə müraciətən rica etmişdir ki, müsri [yoluxucu] xəstəliklərlə mübarizə edən komisyona 19-cu xəstəxana və şəhərin Mixaylovski xəstəxanası təşkilatı barəsində məlumat verilsin. Məlumat komisionunun Bələdiyyə İdarəsi ilə bərabər işləməsindən ötrü lazımdır.

- Bələdiyyə İdarəsi Maliyyə Nəzarətinə müraciətən rica etmişdir ki, Xalq Təsərrüfatı Litoqrafiyasından Nəzarətə nə qədər bon rəngi və litoqraf daşları və kağızı qalması barəsində məlumat verilsin. Zira işbu məlumat Bələdiyyə İdarəsinə çox lazımdır.

- Uşaq tələfatı ilə mübarizə edən cəmiyyətin Buzovnadakı sill [vərəm] şəfəxanası şöbəsi Bələdiyyə İdarəsinə məlum etmişdir ki, nisanın 14-də Bələdiyyə İdarəsi tərəfindən məxaricat üçün 3 min manat göndərilmişdir. Halbuki, xərc olduqca çoxdur. Şöbə rica etmişdir ki, işbu məbləğ artırılsın.

- Bələdiyyə İdarəsi Bakı polismeysterinə məlum etmişdir ki, şəhərin bir çox hissələrindəki səkiler xarab olmuşdursa da, ev sahibləri təmir etməyirlər. Bələdiyyə İdarəsi hər ev sahibinə müraciət etməkdən aciz olduğu üçün polismeysterdən rica etmişdir ki, dairə müfəttişləri lazımı binagüzarlıqlarda bulunsunlar [lazımı addımları atsınlar].

- Bələdiyyə rəisi Maliyyə şöbəsinə müraciətən məlum etmişdir ki, Maliyyə şöbəsi hüquqşünas qlasnilarla bərabər Bələdiyyə İdarəsi qətnaməsinə məbni [əsasən] Bakıda mənzil komiyonu təşkili

məsələsini müzakirə etməlidirlər. Bakı qubernatorunun təcili surətdə bu məsələnin həll edilməsini havi [ehtiva edən] müraciətinə görə, Bələdiyyə rəisi rica etmişdir ki, məsələ tezliklə həll edilsin.

Qaçqınları işə cəlb etmək

Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti [Sosial Təminat Nazirliyi] Daxiliyyə nazirinə bir məktub göndərərək, Bakıda olan külli miqdarda qaçqınların işə cəlb edilərək onların zəhmətlərindən istifadə edilməsinin lazım olduğunu bildirmişdir. Hökumət tərəfindən hal-hazırda qaçqınlara müavinət göstərilib və onlar üçün edilən məxaricin cüzi hissəsini təmin etmək lüzumunu göstərərək Nəzarət rica edir ki, hər bir hökumət və camaat müəssisələri işləməyə iqtidarı olan qaçqınları qulluğa qəbul etmələri haqqında binagüzarlıq sadır olsun [sərəncam verilsin]. İşə müqtədir olub [güc çatıb] işləmək istəməyən qaçqınlara isə bundan sonra hökumət tərəfindən artıq müavinət göstərilməyəcəkdir və hal-hazırda onlara verilməkdə olan “paylar” artıq kəsiləcəkdir.

Əxzi-əsgər rəyasətində

Daxiliyyə naziri Bakı qubernatoruna rəsmi məktub vasitəsilə məlum etmişdir ki, birinci dərəcədə ailə əhvalından dolayı mükəlləfiyyəti-əsgəriyyə [hərbi mükəlləfiyyət] möhlətindən istifadə edən əsgərlər, dəvət olunan idarələrə gəlməməlidirlər. Bundan başqa dərəcə əsgərlər isə heç bir məzuniyyət və təxirdən istifadə ilə əsgərlikdən azad edilməyib və dəvət olunan idarələrə gəlməlidirlər. Məclisi-Məbusan üzvləri dəxi üzv olduq-

ları müddətcə əsgərlikdən azad edilib və xaric olduqları halda onlar dəxi əsgərliyə alınıb və çağırılan vaxtda lazımi yerlərində hazır olmalıdırlar.

Qarnizon naçalnikinin əmri

Bakıdakı Azərbaycan qoşunlarının naçalniki Ağalarov Bakı qubernatoruna müraciətən məlum etmişdir ki, axır vaxtlar Şəhərdə Azərbaycan ordusu əsgərlər və zabitlərin[in] formasını geymiş olan bir çox şəxslər müşahidə olunmuşdur ki, bunlar həman formadan istifadə ilə bir çox nalayiq hərəkətdə bulunub və Azərbaycan əsgər və zabitinin adını ləkələyirlər. Bunları nəzərə alaraq, naçalnik qubernatordan rica edir ki, böylə şəxslərin hərəkətinə yol verməyib, nahaq yeni forma geymiş olanlar dərhal tutulub lazımi dərəcə cəza və cəriməyə düçar edilsinlər. Şəhərə gələn Azərbaycan əsgər və zabitlərinin yanlarında lazımi şəhadətnamə və sənədləri vardır ki, onun kim olduğu təsdiq edilir.

Qumarxanalar

Bakı qalabəyisi [komendantı] qubernatora məlum etmişdir ki, Bakıda yeni açılmış olan “Jokey klub” və “Beynəlmiləl İctimai Yığıncaq” klublarında axır vaxtlar külli məbləğlə qumar oynanılması müşahidə olunmaqdadır. Bu barədə onun tərəfindən binagüzarlıq edilib [sərəncam verilib], məzkur [deyilən] klublarda qumar oynanılması nəhy [qadağan] edilmişsə də, fəqət yenə də həman hərəkət davam etməkdədir. Bunu göstərərək, qalabəyi qubernatordan həman klubların qapadılmasını rica etmişdir.

Mədən qəsb edilməsi

Şubanıda “Qobi” adlı neft mədəninin sahibləri Taqianosov, Şarin və qeyriləri Bakı qubernatoruna ərizəylə məlum etmişdirlər ki, onların malı olan məzkur mədəni Məhəmmədli kəndi əhli Əjdər Əminov və Yusif Abdullayev qəsb edib və sahib olmaq istəyirlər. Qubernatorun binagüzarlığı ilə həman mədən məzkur şəxslərdən alınıb sahiblərinə qaytarılmış və 6-cı polis uçastokundan iki nəfər qaradovoy qoyulmuşdur.

Bir vəsiyyətnamə münasibətilə

Məlum olduğu üzrə, neçə il bundan əqdəm [qabaq] Bakı tacirlərindən Hacı Səməd Heydərov özünün Yuxarı məhəllədə, Verxni-Naqornı küçədə olan iki-mərtəbə evini “Səadət” ruhani cəmiyyətinə vəsiyyət etmişdi və bir neçə vaxt məzkur məktəbin mütəəllimləri [şagirdləri] dəxi orada oxumuşlardır. Hacı Səməd vəfat etdiyindən, onun arvadı Sara Əbdülhüseyn qızı indi həman evi kirayə vermək istəyir. Buna binaən [buna görə], məzkur cəmiyyət həman vəsiyyətnamə ilə Simmerman notarius idarəsinə müraciətən, məzkur evin cəmiyyətə verilməsi haqqında hökumət nəzdində təşəbbüsət və binagüzarlıqda bulunmağı rica etmişdir. Notarius arvaddan bu barədə lazımi izahat istəmişdir.

Qarət malların tutulması

Təhərri [axtarış] polis müdiri Fətəlibəyov Bakı qubernatoruna bəratülqövl [protokol] ilə məlum etmişdir ki, mart və sentyabr hadisəti zamanında sabiq Biçeraxov dəstəsi nəfəratı tərəfindən Bakıdan əhaliyə mütəəlliq [məxsus] külli miq-

darda mal, ev müxəlləfatı [ev əşyası], əsləhə [silah] və qeyri əşya qarət edilib aparılmış və bir qədərdən sonra Bakıya qaytarılaraq hərbi iskalədə [limanda] saxlanmaqda və bu vasitə ilə satılmaqda imiş. Bu barədə məlumat alaraq həman iskalədə onun binagüzarlığı [sərəncamı] ilə təftiş icra edilmiş və nəticədə külli miqdarda əsləhə, ev müxəlləfatı və qeyri əşya, o cümlədən bir neçə milyon manat qiymətində 300 dənə xalı tapılmışdır. Həmin mallar hal-hazırda məzkur iskalədə zəbt və möhürlənərək mühafizə təhtində [altında] saxlanmaqdadır. Bunu məlum edərək, polis müdiri qubernatordan malların təhvil alınıb zərərdidə [zərərcəkən] əhaliyə təqsim edilməsini [paylanmasını] rica edir.

Polis məmurlarının siyahısı

Bakı qubernatoru Bakı və Balaxana-Sabunçu qalabəyilərinə və təhərri [axtarış] polis müdirinə müraciətən tez bir zamanda kəndi təhti-idarələrində [təbəçiliklərində] olan bütün məmurların miqdarının təqdim edilməsini təklif etmişdir.

Salyan qışlarında

Bakı qalabəyisi qubernatora məlum edir ki, Salyan qışlarında [kazarmalarında] əsgərlər yerləşdiyindən naşi [ötrü], orada olan polis mühafizəsinə artıq ehtiyac olmadığı üçün qaldırılmışdır.

Duz mədənləri haqqında

Azərbaycan Cümhuriyyətinin Mədəniyyət [Mədənlər] İdarəsi rəisi Bakı qubernatoruna müraciətən rica etmişdir ki, bu il iyun ayının 18-də Bakı qəzasında olan Ceyranbatan və Kürdəxanı və Zığ

adlı duz mədənlərinin müzayidəyə [hər-raca] qonulmasına onun tərəfindən müraciət [manəçilik] olub-olmadığını bildirsən və olduğu halda, müzayidənin başqa vaxtını təyin etsin.

FƏHLƏ HƏYATINDAN

Müsəlman əmələlərinin yığıncağı

26 apreldə Şəmsi Əsədullayevin mədəninə işləyən 150 nəfərə qədər müsəlman əmələlərinin [fəhlələrinin] ümumi iclası vaqe olub, məzkur [deyilən] mədəndən səbəbsiz olaraq 16 nəfər əmələlərin qulluqdan çıxarılması məsələsinə müzakirə nəticəsində böylə qərarəddə edilmişdir ki, bu xüsusda Məsai [Əmək] nazirinə və Fabriçni inspektora [Fabrik müfəttişinə] müraciətən, tezliklə həman əmələlərin yenidən qulluğa qəbulu tələb edilsin.

Bundan ötrü Oruc Tağıyev, İbrahim Nəbiyev, Rzaəli Məhəmmədqulu oğlu, Məhəmməd Əhməd oğlundan ibarət bir komissiya intixab edilmişdir [seçilmişdir].

AZƏRBAYCANDA

Zəngəzurdan bizə yazırlar:

Şu cahangir müharibədən istifadə edərək tarixi-ələm səhifələrini ləkədar edən xunxar [qanıçən] ermənilərin “Daşnaksutyun” firqəsi ürəklərində yüzillərlə bəslədikləri küdurəti ibrazla [meydana qoymaqla] ağla ərişməz, insaniyyətə yaramaz zülüm və sitəmi fəqət türk milləti haqqında icraya şüru edirlər [girişirlər].

Şu cari olan nisan (aprel) ayının 8-də Tarolu və Çardaxlı köylərinin Ağaçayı su-

yundan bir qənat [arx], insan və heyvanları, cəmi əmlak və güzərişatları [dolanişqları] həman suya vabəstə [bağlı] olduqda, qonşuluqda vaqe Zeyvə kəndinin erməniləri yüz illərlə məzkur köylərin əhalisi təsahüb etdikləri [sahib çıxdıqları, qoruduqları] qənatı dağıdıb, suyunu qət etmiş [kəsmiş] və ziraətlərinə [əkinlərinə] də qəsd etmişlər. Biçarə əhali məzkur Zeyvə kəndinə təkrarən gedib su verilməsini və ziraətlərə təcavüz olmamasını əcz ilə [acizənə] iltica edirlər [yalvarırlar]. Buna qarşı “Saldatların öhdəsindən gələ bilməyiriz” – deyərək cavab etmişlər. Biçarə və məzlum camaat Zəngəzur qaimməqamına [qəza rəisinə] müraciətən su barəsində rəsmi binagüzarlıq [sərəncam] olunmasını rica etmişlər. Qaimməqam isə rəsmən Gorusda sakin İngiltərə nümayəndəsi Tausentə təliqə [rəsmi məktub] yazaraq su barəsində təşəbbüsatda bulunmasını xahiş etmiş. Hamili-təliqə [təliqəni aparan] bir nəfər çapar Gorusdan təhdid ilə xaric olunub, məktubu geri gətirdi!

Bunu müşahidə edən məzkur köylərin əhalisi ziraətləri üçün qoruqçu təyin edirlər. Aprel ayının 10-da ermənilər sui-qəsd ilə ziraətlərə təcavüz etdikdə, qoruqçular mümaniət [maneçilik] göstərmişsə də, faydabəxş olmayıb, bir nəfər Fərəc namı qət edirlər. Buna qisasən məqtulun [qət edilənin] yoldaşları bir nəfər erməni çobanını qət edərək, qoyunları da bu təcavüzü isbat üçün hökuməti-məhəlliyə [yerli hökumət] hüzuruna gətirirlər. Bundan naşi [ötrü] həman gün Zeyvə kəndinə düyü satmağa gedən bir nəfər Hacılı bəylərindən Səməd bəy na-

mı əsir və bə'd [sonra] qət edirlər və mü-təfərriq [ayrı-ayrı] məkanlarda atışmağa şüru edib [başlayıb], nəticədə Hacıqurbanlar binasını yandırır, iki nəfər fəqir adamları qət edərək civar köylərdən Xəştəb, Ağbulaq və qeyri kiçik köylərin başsız əhalisini fərara məcbur etmişlər. Bainhəmə [bununla belə], hal-hazırda qat-qat ziyadə qüvvəli və müqtədir olan müsəlman camaatına qəza qaimməqamı müti olduğu [itaət etdiyi] Azərbaycan Hökuməti-cəliləsinin [cəlalli, uca Azərbaycan hökumətinin] əmrinə müvafiqətən [uyğun olaraq] fəqət [ancaq, sadəcə] müdafiədə bulunmağı əmr verdi. Həman gün ermənilər təcavüz etdikləri sipərlərdən atışma zərbi ilə geri çəkilməyə məcbur oldular. Məğlub olan vicdansız həriflər həman gün öz ziri-dəstlərində [əllərinin altında] yaşayan Oxçu, Pir Davudan, Şabadin və Atqız köylərinin məzlum müsəlmanlarından – hansılar ki, xunxar [qaniçən] Andranikin təhdidi ilə neçə müddət bundan əqdəm [əvvəl] təslim halında yaşayırlar – 40 nəfər adamlarını əsir edirlər. Əmn-asayiş [əmin-amanlıq və asayiş] bərpa olmaq üçün qəza qaimməqamı Qəbulov cənabları atışmanı dayandırır ermənilərə sülh təklif etdi. Sülh müzakirəsində mən də iştirak etdim. Yalnız qaimməqam ilə bərabər Zeyvə kəndinin nəzdində Qapan erməni milli komitə üzvləri ilə bərabər iştirak edən qeyri ermənilər ilə də dur-diraz müsahibədən bə'd [uzun-uzadı söhbətdən sonra] müsəlmanlar gətirdikləri 212 rəs [baş] qoyunları və qət olunan çobanın meyitini verməyi qaimməqam cənabları vəd etdi və ermənilərdən fəqət su verilməsini və

əsir olan 40 nəfərin azad olunmasını tələb etdi. Bir gün sonra üçüncü nahiyə müdiri vasitəsilə əxz olunan [alınan] qoyunlar və çobanın meyiti təslim olunduqda, qoyunlardan bir hissə Şabadin və qeyri hərzbədə [müharibədən ziyan çəkmiş] müsəlmanlardan qarət olması məlum olduqda, ermənilər bila-bəhanə [bəhanəsiz] həman qoyunları sahiblərinə rədd edirlər və qət olunan Səməd bəyin cənazəsini təslim ilə qırx nəfər Pir Davudan əsirlərinin qətlam edilmələrini təhəssürlə [təəssüflə, üzülərək] elam edirlər [bildirirlər].

Əvət! Bunlar həpsi doğru və cümləsi şübhədən xalidir [uzaqdır].

Bu daha qərib [qəribə, təəccüblü]! İngiltərə nümayəndələri həməvəqt [həmişə] ermənilərlə mühit olduqlarından [əhatə edildiklərindən], birtərəfli məlumat alaraq həqiqəti-mətləbdən bixəbər olub, haqsızlığın bu dərəcəsinə qarşı nə qədər şikayət və söz söylənmiş olsa da, yenə tərəfi-müqabilin saxta sözlərinə ziyadə bəvər edir [inanır], onların vəhşiyanə hərəkətlərindən bilkülliyyə iğmaz edirlər [tamamilə göz yumurlar]. Lihəzə [bu səbəbdən], haqsızlığı aramaq, məzlumların haqqını riayət üçün Zəngəzurdə müsəlmanlar arasında İngiltərə nümayəndəsi göndərilməsini hökuməti-cəliləmizdən rica edirik.

22 nisan 1919

Sisyan qaçqınlarından: Sadiq

Axundzadə

Dəmiryollarında axtarışlar haqqında

Göyçay uyezd naçalniki [qəza rəisi] Bakı qubernatoruna məlum edir ki, onun binagüzarlığı [sərəncamı] ilə Bərgüşad və

Kürdəmir pristavlarına əmr olunmuşdur ki, dəmiryol xətlərində yol məmurlarından icazəsiz axtarış və tövqiflər [həbslər] icra edilməsin.

Köylülərin şikayəti

Göyçay uyezd Diyalı, Kuş və Yenice kəndləri əhalisinin vəkilləri Süleyman Əfəndizadə, Molla Sirac Rəhiməfəndizadə, Molla Azan Mirzəli oğlu Bakı qubernatoruna uzun-uzadıya bir ərizə təqdim edərək, İvanovka kəndi malakanlarının onlara etdikləri zülüm və əziyyətlərdən şikayət edirlər. Böylə ki, onlar tufənglərdən atəş açmaqla daima narahat edirlər. Öylə hərəkətdən naşi [ötrü] bir çox narazılıqlar əmələ gəldiyi və get-gedə bunun xətrəli [təhlükəli] və geniş bir dairə alacağı ehtimalını nəzərə alaraq, məzkur [deyilən] köylərin əhalisi şimdindən bunun önünü almasını qubernatordan rica və böylə hərəkətdə artıq səbr və təhəmmül edəmməyəcəklərini [dözə bilməyəcəklərini] əlavə olaraq bəyan edirlər.

Kür çayında seyri-səfain hərəkətinin [gəmilərin gediş-gəlişinin] azalması

Türüq və Məabir Nəzarətinin [Nəqliyyat və Rabitə Nazirliyinin] Seyri-Səfain [Gəmiçilik] Müdiriyyəti Bakı qubernatoruna məlum etmişdir ki, Kür çayında suyun artmasından naşi [ötrü] məzkur [deyilən] çayda paroxod və yakor lodkalarının [lövbərlə qayıqların] hərəkəti əskilmiş olduğundan, bu barədə lazımi təlimat və əmrnamə hazırlanmışdır ki, ümum paroxod şirkətləri bununla rəftar etməlidirlər. Həmin təlimatı pozmaqda müttəhim edilənlər lazımi cəza və cəriməyə düçar və məhkum ediləcəkləridir.

GÜRCÜSTANDA

Sorghu

Gürcü Məclisi-Müəssisəsinin İctimaiyyəni-İnqilabiyyəni [Sosialist İnqilabçılar] fraksiyası Gürcüstan Daxiliyyə nazirinə bu məzmununda bir sorğu vermişdir:

Kutais baş cinayət milisiyə nəçəliki Adeşvili öz dəstəsi ilə Kutais qəzasında Okribi dairəsində təsviri qeyri-mümkün cinayətlər və dəhşətlər yapmışdır. Bir neçə kəndi talan edib əhaliyə olmazın zülüm etmiş, döyülməkdən bir çox adamlar ölmüşlərdir. Bir neçələri isə vəfat etmişlərdir. Əhali həyəcana düşmüşdür. Bu hekayətlər aya [əcəba] hökumətə məlumdurmu? Məlum isə, bu hallara qarşı nə kimi tədbirlər ittixaz edilmişdir [tədbirlər görülmüşdür]? Və xəsarətdidələrə [zərərçəkənlərə] maddətən kömək üçün nə yollu çarələr ittixaz edilmişdir? Təvəqqe edirik, bu məsələ təcili surətdə müzakirə edilsin.

Bu sorğu İnqilabiyyəni-İctimaiyyəni fraksiyası vəkaləti ilə Məclisi-Müəssisənin üzvü İlya Nutsubidze tərəfindən imza edilmişdir.

ERMƏNİSTANDA

Parlamanın buraxılması

Uzun bir tərəddüddən sonra Ermənistan Parlamanı özü-özünə bir ay məzuniyyət verməyi təhti-qərara almışdır. Parlamanın hər bir işi hökumət ixtiyarına keçir. Bu qərar Daşnak fırqəsi ilə Milli fırqənin sazişi nəticəsində qəbul edilmişdir.

Andranik

Aprelin 28-də, axşam saat 8-də, Sa-

daxlı istasyonundan Gürcüstan Xariciyyə Nəzarəti namına böylə bir teleqraf alınmışdır:

Düşmən ünsürlər tərəfindən təqib edildiyi[m] halda mən 14 nəfər müsəlləh [silahlı] mühafizəçilərım ilə 5 gün qonaq olmaq üçün Gürcüstan paytaxtı Tiflisə gəlirəm. Ümidvaram ki, sizinlə görüşüb oradan Batuma və sonra Bolqariyyəyə azim olum [yola düşüm]. Məhəbbətlə müavinətdən imtina etməməni və həmçinin mənim dostum Oqanes Tumanova xəbər vermənizi xahiş edirəm.

Kamali-ehtiramla general-mayor Andranik.

Aprelin 29-da, səhər Andranik Tiflisə varid olmuşdur [çatmışdır].

QARSDA

Ermənistan Hökumətinin Baş nazirlik vəzifəsini ifa edən [Aleksandr İvanoviç] Xatisov aprelin 24-də İrəvandan böylə bir teleqraf göndərmişdir:

“Bizim əsgərlərimiz Qarsı işğal etmişlər. Oblastda administrasiya təyin edilmişdir. Həyat öz adi halına daxil olmaqdadır. Qaçqınlar qayıtmaqdadırlar.”

TEATRO VƏ MUSIQI

Sabunçu Müsəlman Drama Cəmiyyəti tərəfindən bu il 2 aprel tarixində səhnəyə qoyulan tamaşadan hasil olan saf mədaxilin yarısı 1323 manat 50 qəpik və ianə olaraq üç nəfər tərəfindən verilən 142 manat, cəmə 1465 manat 50 qəpik Balaxana edadi məktəbi cəmində

[nəzdində] müsəlman balaları üçün açılmış əlifba şöbəsində oxuyan biçiz [yoxsul] şagirdlərin mənfətinə olan tənaxahın [fondun] hesabına mənə vəsul olub, sabiqən elan olunan 902 manat ilə cümlətəni 2367 manat 50 qəpik.

Sabunçu kəndxudası:

İsa Eldaradə

İDARƏYƏ MƏKTUB

- 1 -

Möhtərəm əfəndim! Rica edirəm, bu neçə kəliməyə qəzetəniz sütunlarında yer verəsiniz.

Türk “Azərbaycan” qəzetəsinin 147-ci nömrəsində yazılmışdır ki, mədənlərdəki mərkəzi “Müsəvat” firqəsinin iclası vəqə olub, digər məsələlərlə bərabər atidəki [aşağıdakı] məsələ müzakirəyə qoyulmuşdur: Guya 3-cü Balaxana-Sabunçu polis müavini-müdiri fəna hərəkətlərdə bulunur, “Müsəvat” üzvü Cənnət Baxşəli oğlunu və 5 nəfər əmələni döymüşdür.

İştibahı rəf etməkdən [şübhəni aradan qaldırmaqdan] ötrü bu neçə kəlməni qəzetə vasitəsilə məlumat verməyi kəndimə fərz bildim.

Həqiqət iş böylə olmuşdur ki, 3-cü polis milislərindən iki nəfərinin gecələr təftiş əsnasında əmələlərə məxsus olan mənzildə yatmaqlarını görüb, dəfəatla [dəfələrlə] həman mənzildə yaşayan əmələlərə və məzkur [deyilən] milis nəfərlərinə milis vəzifəsini bildirməkdən ötrü bəyanatda bulunmuşam.

Mərqum [yuxarıda adı çəkilən] əmələ-

lərdən təkrar olunmamasını xahiş etmişəm. Axırını dəfə məzkur milislərin iki əmələ ilə həman mənzildə yatdıqlarını görmüşəm. Milislər tərəfindən bir gün həbsə alınıb və iki əmələlərə cüzi tənbeh etmişəm (nəinki 5 nəfər).

“Müsəvat” üzvü Cənnət Baxşəli oğlunu təhqir etdiyimin səbəbi budur. Müsəlman namına yaraşmayan əməlinə görə neçə günlər bundan əqdəm [qabaq] bir nəfər iranlı Cənnət Baxşəli oğlu tərəfindən döyülməyin xəbər vermişdi. Məzkur Cənnət İran təbəəsini hökumət nəzdində çirkin göstərməkdən ötrü üç rus və bir də özü 3-cü polis yazıçısı olan bir rusa məlumat vermiş ki, türklər zamanında onun qarət olmuş ev əşyaları şikayət edən İran təbəəsini evindədir. Rus yazıçısı ərizə vasitəsilə polis müdiriyyətdən xahiş etmiş məzkur İran təbəəsini evi təftiş edilsin.

Cənnətin bu hərəkəti kəndimə müsəlman olduğum halda ağır gəlib, Cənnəti təhqir etmişəm və “Səndə müsəlman qanı, müsəlman hissiyyəti yoxdur, qəhr olasan” – söyləmişəm. Kəndimin bu sözləri Cənnətə ağır gəlmiş və həman məsələni mədənlərdəki “Müsəvat” firqəsində müzakirəyə qoymuş və bəratülqövl [protokol] çıxartmış ki, məzkur müavini-müdiri (yəni məni) bu səyaq vəhşiyanə hərəkətdən ötrü qulluqdan xaric etsinlər.

Bunlar mənafeyi-milliyəni tullayıb, tərəfi-şəxsiyyəni gözləyirlər və 3-cü Balaxana-Sabunçu polis müdiri Tilişev kimi xain adam tərəfdarıdırlar. Kəndim fəna hərəkətdə bulunmuş olsaydım, xain müdir Tilişev və onun kompaniyası ilə dəmir oğurluğuna məşğul olardım və oğurluqlara hesab çəkməzdim.

Kəndimi qulluqdan çıxartmaq fikrinə düşən həmcinslərim heç də maraq etməsinlər, mən var qüvvəmlə vətənimə doğruluqla qulluq etməkdən əl çəkməyəcəyəm.

3-cü Balaxana-Sabunçu müdiriyyəti müavini: Məhəmmədhasən Baxşalızadə

- 2 -

Cavab

Möhtərəm müdir əfəndi! Zati-alilərinizdən acizənə rica edirəm ki, izhəri-həqiqət etmək üçün mənim aşağıdakı bir neçə sözümlə təhti-müdiriyyətinizdə [müdiriyyətiniz altında] bulunan möhtərəm “Azərbaycan” qəzetəsi sütunlarında yer verəsiniz.

“Al bayraq” qəzetəsinin 11-ci nömrəsində “Qubadan” sərəlvhəsi altında Quba həbsxanasına və xüsusən bəndənizə aid bir taqım iftiralər dərc edilmişdir ki, mən həman iftiralərə burada fəsilbəfəsil cavab verməklə həm izhəri-həqiqət edib, həm də qərəzi-şəxsi iləmi, ya demoqoji xəstəliyi iləmi qəzetələrdə yalan xəbərlər nəşr etməni rəva görən “Qubalı” imzalı müstəarı [ləqəbi, təxəllüsü] altında gizlənən hərifi vicdanından utandırmaq istəyirəm.

Yazmışlar ki, guya Quba həbsxanasında olan məhbusların əhvalı çox ağır imiş və çoxları acından və xəstəlikdən tələf olmaqda imişlər. Buna cavab olaraq deyə bilərəm ki, o günlərdə ki, yatalaq xəstəliyi Qubada 20-30-a kimi adam tələf edirdi və şimdiki ki, hər gün bir neçə tabut görülməkdir, Quba həbsxanasında nəinki bir ölən olmamışdır, hətta hifzüssihhə [gigiyena] nöqtəyi-nəzərindən qayət təmiz saxlanmaqda olan həbsxana

içərisində yüngül bir xəstəliyə düçar olan da olmamışdır.

Məhbusların əhvalının ağır keçməsinə dair təftiş olunduqda, məhbuslar özləri cavab verə bilərlərsə də, mən burada ancaq onu söyləmək istəyirəm ki, o zamanda ki, Rusiyanın bütün həbsxanalarını dağıdıb məhbuslar özlərini azad edirdilər və o günlərdə ki, Qubada anarşi hökmfərma olmasına [hökm sürməsinə] görə həbsxana, qaraqol nəzarətçiləri dağılıb, ancaq 5 müsəlman nəzarətçisi ilə nadzirat [keşikçi] qalmışdı, məhbuslar bir çox həbsxana qarşısına toplaşmışlar onları azad etmək istəyənlərin hay-huyuna heç də etina etməyərək “Nazir əfəndimiz riza göstərməzsə, illərcə də qalsaq, biz həbsxanadan çıxmarız” – deyə müştəlləh [silahlı] olaraq həbsxana qaraqolunu öz öhdələrinə götürmüşdülər.

İştə, məhbusların mənə bu qədər hörmət və etinaları mənim onlarla hüsn-rəftarımı və həbsxanada əhvallarının ağır keçməməsini göstərməyirmi?

Əlavə, 1918 sənəsi ağustos ayından 1919 sənə martına kimi həbsxana idarəsi üçün bir para olsun bir tərəfdən almadığım halda, dəfəat ilə etdiyim iltimas və ilticalar [xahiş və yalvarışlar] sayəsində ancaq işbu sənə martından kredit açılmışdır və o vaxta kimi siz necə olduğunu və nəyə sərf olduğunu bilmədiyiniz meşədən gələn odunlarla həbsxananın bir çox ehtiyacatı ödənilib, yeməyi isə Ərzaq Komitəsi tərəfindən verilmişdir.

İlanəyə gəldikdə isə, ianə ilə heç bir dənə olsun məhbus saxlanılmamışdır. Ancaq bir dəfə Quba hökumət məmurları öz aralarında para toplayıb həbsxanada inləyən millətdeşlərini Novruz bay-

ramı münasibətilə şad etmək istəyib onlar üçün plov bişirtmişlərdir.

“Həbsxana arabaları” deyə yad olunur, əcəba, həbsxananın neçə arabası var imiş? Həman bir araba deyilmi ki, onun olan-olmaz ikicə dənə atın[ı] qəza qaimməqamı [qəza rəisi] [Əmir xan] Xoyski əfəndi əta qılıb [bağışlayıb], arabasını da mən borc edib, həbsxana qarşısında düzəltdiyim dəmirçidə (kuznyə) sınıq-sökük təkərlərdən hazır etmişəm.

Bədəhu [sonra], mən özüm 15 il qədər dürlü xidmətlərdə zəhmət çəkib toplaya bildiyim az-çox öz mayehtacım [ehtiyatım] var idisə, onlar da daşnak haydudları [quldurları] Qubaya saldırdıkları zaman talan edilib, qup-quru denilən kimi heç şeysiz qaldım. Bu da həman vəzifəm ifasında ehmal göstərməyib, bütün qubalılar arabalar dolusu əşyaları ilə dağlara qaçdıqları zaman mənim həbsxana daxilində, daha doğrusu vəzifə başında qalmamdan irəli gəlmişdir və dəfələrlə özümü öldürmək istəmişlərsə də, Cənabi-haqqın inayəti [Allahın köməyi] olmasındandır ki, salamat qurtula bilmişəm.

İştə, bu yazdıqlarımı bir çox qubalılar təsdiq edə bildiyi kimi, həman aylarca mahanə [aylıq maaş] almayıb yalnız mənim xatirimçün çiyinlərimdə meşədən odun daşıyaraq mənimlə məhbusları saxlamağa çalışan həbsxana nəzarətçiləri və məhbuslar da iqrar [təsdiq] edirlər.

Xatimeyi-kəlam olaraq onu əlavə etmək istəyirəm ki, “Qubalı” əfəndini sakit etmək üçün təcili surətdə Bakı valisi həzrətlərinə, Quba qəzası qaimməqamı əfəndiyə və həbsxana direktorları komitəsinə müraciətlə, həbsxana işlərini təf-

tiş etmələrini rica etmişəm. İnşallah, həqiqət aşkar olan kimi “Al bayraq” heyəti-təhriyyəsi [redaksiya heyəti] xilafi-həqiqət xəbərlər nəşr edən “Qubalı” əfəndinin kim olduğunu ədalət məhkəməsi qarşısında gizlətməz, ümid edirəm.

*Quba həbsxanası müdiri:
Balabəy Şafibəyadə*

Berlin Darülfünunu doktoru

S. İ. Kopeliyov

Daxiliyyə və əsəbiyyə naxoşluqlarını qəbul edir səhər saat 10-dan 1-ədək, axşam saat 5-dən 7-yədək. Adres: Vorontsovski küçə nömrə 17, 2-ci mərtəbə. Telefon nömrə 50-28. Və 93.

8765

Diş həkimi M. B. Şternin

Vorontsovski küçə, nömrə 22, Karantinni küçənin küncündə. Süni dişlər qayırır. Qızıl ənglər və damaqlar qayırır. Dişləri ağrısız çəkir.

8757

Doktor Musa bəy Rəfiyev

Daxili əmrəza [xəstəliklərə] düçar olan naxoşları qəbul etməyə başlamışdır. Səhər saat 9-11-ə kimi. Axşam saat 5-7-yə kimi. Ünvan: Armyanski, nömrə 15. Telefon 16-80.

b-37

Doktor M. B. Şaxnazarov

Dəri və əmrəzi-cərrahiyyə [cərrahi xəstəliklər] naxoşluqlarını qəbul etməyə başlamışdır. “606” və “914” müalicəsi. Qəbul edir: səhər saat 9-dan 12-yədək; axşam saat 4-dən 7-yədək. Ünvan: Armyanski küçə nömrə 3. Qubernskinin küncündə. Telefon nömrə 45-28.

8748

Satılır

3 maçtalı [3 dorlu] 2000 puta qədər yük tutan, yaxşı gedən yelkənli qayıq. Görmək olar: “Samolyot” baş kantorası qarşısında 20-ci və 23-cü pristanların [körpülərin] arasında.

8763

Arvad dış həkimləri**Z. A. Şexter və xanım**

Dişlər ağrısız çıxarılır. Qızıl qapaq, qazma və hər növ qayıma dişlər. Dışın yaxşı qayırılması təmin olunur. Kənardan gələnələr üçün tezliklə görülür. Qiymətlət münasibdir.

Qəbul olunur səhər saat 9-dan 2-yədək, axşam saat 4-dən 7-yədək.

Voronsovski küçə 17 nömrəli evdə, paradni qapıdan.

8753

Doktor**Ağahüseyn Kazımov**

Gəlib naxoşları yenə qəbul etməyə başlayıbdır. Əmrazi-daxiliyyə [daxili xəstəliklər]. Qəbul edir səhər saat 10-dan 11-ədək; axşam saat 5-dən 7-yədək. Ünvan: Parapet, Şəfi İbrahimovun evində 3-cü mərtəbə. Telefon: 86-27.

8057

Doktor **M. M. Kərimov** göz naxoşlarını və dış həkimi **A. Əmirov** naxoşları qəbul edirlər saat 4-dən 7-yədək. Ünvan: Suraxanski və Spasski küçələrin [küncündə] 102 nömrəli evdə. Telefon nömrə 40-91.

8754

Elan

Ticarət, Sənəət və Ərzaq Nəzarəti tərəfindən elan olunur ki, Azərbaycan Cümhuriyyəti daxilindən əcnəbi məmləkətdən göndərilən malları Gürcüstana istər yük, istər baqaj qaydası ilə göndərmək istəyən şəxslər ixtilaf

çıxmasını deyə göndərilən malların əcnəbi məmləkətin hansı məntəqəsindən göndərilməsi və yüklərin Azərbaycan daxilindən Gürcüstanın müəyyən məntəqəsinə gedəcəyi haqqındakı sənədi (dokumenti) Ticarət, Sənəət və Ərzaq Nəzarətinə təqdim etməlidirlər. Bu məsələlər rəsmi olmalıdırlar. Belə ki, məhəlli [yerli] gömrükxanadan, konsulxanalarından, məhəlli rəsmi müəssisələrdən və şəxslərdən, həmçinin nəqliyyat müəssisələrindən alınmalıdır. Ancaq bu cür sənədlər mövcubincə [əsasında] Ticarət, Sənəət və Ərzaq Nəzarəti malların göndərilməsinə icazə vəsiqəsi verəcəkdir.

Nəzarət müdiri: Makinski

**Müvəqqəti müdir:
Hacıbəyli Üzeyir**

QEYD VƏ ŞƏRHLƏR**Teleqraf xəbərləri**

səh. 84. “Kvirinal meydançası”: Romanın mərkəzi meydanlarından biri olan və eyniadlı tərənin üzərində yerləşən Kvirinal meydanı nəzərdə tutulur.

səh. 85. “Xatsepetovka”: Ukraynanın Baxmut rayonunda yerləşən Uqləqorsk şəhəri keçmişdə belə adlanmışdır.

səh. 86. “Menovoy dvor”: Orenburqun cənubunda, Ural çayının sol sahilində ticarət mərkəzi və dəmiryol stansiyası olmuşdur.

Yeni bir müxtirə

səh. 87. “fransız əyan və məbusanına”: iki palatalı Fransa Parlamentinin yuxarı palatası olan Senatın üzvlərinə və aşağı palatası olan Fransa Milli Məclisinin üzvlərinə.

səh. 89. “Gənc türklər”: Osmanlı imperiyasında sultan II Əbdülhəmidə müxalif gənc ziyalılar nəslinin meydana gətirdiyi siyasi hərəkət.

Xəzinə oğurluğu

səh. 90. “Третное не въ зачетъ жалованья”: illik maaşın üçdə biri miqdarında əlavə ödəniş.

“Подъёмный”: yeni xidmət yerinə təyin olunan məmurlara bir neçə (adətən iki) aylıq maaş miqdarında birdəfəlik ödəniş.

“Суточный”: müəyyən hallarda məmurlara maaşdan əlavə ödənen gündəlik pul.

“Курьерскія”: uzaq bir yerə göndərilən məmurlara maaşdan əlavə ödənen pul.

“Квартирный”: başqa yerə xidmətə göndərilən məmurlara ev kirayəsi üçün maaşdan əlavə ödənen pul.

“Обмундировочный”: müəyyən xidmət sahələrindəki məmurlara geyim forması üçün ödənen əlavə pul.

“beytülmal”: xəzinə; müsəlman dövlətinin xəzinəsi; dövlətə məxsus mal və sərvətin ümumi adı; dövlətin malı.

“Aleksandr və Nikolay dövrlərində”: III Aleksandr və II Nikolay nəzərdə tutulur.

səh. 91. “F. A.”: bu imza Fərhad Ağazadəyə məxsusdur.

Nəşriyyatımızın**əsbabi-tərəqqi və tədənnisi**

səh. 93. “intibahlarının məhvəri”: qəzetdə “məhvəri” yerinə “mühərriri” getmişdir.

“istikşafati-mühümmədə”: qəzetdə “istikşafat” sözü təhrif edilmişdir.

“müluki-fərainənin”: qəzetdə “fərainə” sözü təhrif edilmişdir.

səh. 94. “Museyon”: bu söz qəzetdə təhrif edilmişdir. İskəndəriyyə Museyonu Ellinizmin dini, elmi və mədəni mərkəzi idi.

“Yəməmə qəzvəsi”: Müsəlmanlarla yalançı peyğəmbər Müseylimənin ordusu arasında hicri 12-ci (miladi 633-cü) ildə baş tutan döyüş. Müsəlmanların zəfəri ilə başa çatan döyüşdə Müseylimə öldürülmüşdür.

“Xüləfayi-raşidin”: Məhəmməd Peyğəmbərdən sonrakı ilk dörd xəlifə (Əbubəkr, Ömər, Osman, Əli); onların dövrü 632-661-ci illəri əhatə edir.

səh. 95. “Ruhülqüds”: “Müqəddəs ruh”; İslamiyyətdə “Ruhülqüds” deyəndə Cəbrayıl nəzərdə tutulur.

“rumcaların yerinə”: qəzetdə “rumcaların və” getmişdir.

“Mədəniyyəti-islamiyyə tarixi”: ərəb yazıçısı və alimi Corci Zeydanın əsəri.

səh. 97. “İbrahim Fəzari”: qəzetdə səhvən “İbrahim Fərazi” kimi getmişdir.

“Curcis bin Bəxtişi kimi böyük ailəni”: Bəxtişi ailəsi Abbasilər dövründə yaşayan xristian həkimlər ailəsi idi. Bu ailədən I Bəxtişi, I Cəbrayıl, Curcis, II Bəxtişi, II Cəbrayıl, III Bəxtişi, I Übeydulla, Yuhanna, IV Bəxtişi, III Cəbrayıl, II Übeydulla kimi həkimlər çıxmışdır.